EROTOCRITUL lui CORNARO în LITERATURA ROMÂNEASCĂ

de VASILE GRECU.

PREFAŢĂ.

Ţin de neapărată datorie să mulţumesc din tot sufletul şi la acest loc dlui D. Russo, Profesor la Universitatea din Bucureşti pentru îndemnurile şi ajutorul ce mi l-a dat la alcătuirea acestei lucrări, punându-mi la dispoziţie orice carte din biblioteca d-sale particulară, atât de bogată în cărţi foarte rari sau chiar unice. Mulţumesc de asemenea dlui profesor universitar Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei Române, pentru înlesnirile ce mi le-a făcut la consultarea manuscriselor din biblioteca Academiei, precum şi dlui Iuliu Tuducescu, paleograful Academiei, pentru ajutorul dat la descifrarea locurilor mai grele. In sfârşit mulţumesc foarte mult dlui Sextil Puşcariu, rectorul Universităţii din Cluj, fără bunăvoinţă căruia tipărirea, în împrejurările actuale, a acestei lucrări ar fi fost o imposibilitate.

BIBLIOGRAFIE.

Bianu Cat.	Biblioteca Academiei Române: Catalogul manuscriptelor româneşti întocmit de Ioan Bianu, tom. I, n-rele 1—300, Bucureşti 1907.
Bianu-Caracaş Cat.	Tom. II, n-rele 301—728, întocmit de Ioan Bianu şi R. Caracaş, Bucureşti 1913.
Câmpinin	Duoi amanţi: Filerot şi Antusa, estragere şi compunere de R. S. Câmpinin, Brăila, tipogr. D. Samollada, 1857.
Courrière	Courrière, Histoire de la littérature chez les Slaves, Paris, 1879.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ilustrațiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Εὐαγγελίδης	Τσυφῶνος Ε. Εὐαγγελίδου Ἱστορία τῆς ποντικῆς Τραπεζοῦντος, Odessa, 1898.
Fotino	Νέος Ἐρωτόκριτος παρὰ Διονυσίου Φωτεινοῦ, ἐν Βιέννῃ, 1818, 2 volume.
Gaster Chrest	M. Gaster, Chrestomatia română, 2 vol. Bucureşti, 1891.
Gaster Gesch.	M. Gaster, Geschichte der rumänischen Litteratur, în Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, II. Band. 3 Abt., Strassburg, 1896.
Gaster Lit. pop.	M. Gaster, Literatura populară română, Bucureşti, 1882—1883.
Iorga, XVIII	Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821) de N. Iorga, 2 vol. Bucureşti 1901.
Iorga XIX.	Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea (1821—1866) de N. Iorga, 3 vol. Bucureşti, 1907—1908, Vălenii de munte,
Krumbacher 1909.	Geschichte der byzantinischen Litteratur (527—1453) von Karl Krumbacher, 2 Aufl. München, 1897 în Ivan Müller's Handbuch der klass. Altertumswissenschaft, IX. Band. 1 Abt.
Κυριακίδης Βιογρ.	Επαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρις ἡμῶν ἀκμαζόντων Λογίων, Atena, 1897.
Κυριακίδης Ἱστ.	Ἐπαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μόνης τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τῆς Σουμελᾶ, Atena, 1898.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Lambros Cat.	Spyr. P. Lambros, Catalogue of the greek manuscripts on mount Athous, Cambridge, 1895—1900, 2 vol.
Legrand Bibl.	Bibliothèque grecque vulgaire publiée par E. Legrand, 10 tomes, Paris, 1880 urm.
Murko	Geschichte der süd-slawischen Litteraturen von M. Murko, Leipzig, 1908.
Murnu	George Murnu: Istoria Românilor din Pind, Vlahia Mare (980—1259). Studiu istoric după izvoare bizantine. Bucureşti, Minerva 1913.
Pann Erot.	Noul Erotocrit, compus în versuri de Anton Pann în 5 tomuri, Sibiiu, 1837.
Παπαδόπουλος-Βρεττός	Α. Παπαδόπουλος-Βρεττός, Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἤτοι Κατάλογος, etc. 2 vol.
Παπαδόπουλος-Κεραμεύς	Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἐν Πετρουπόλει, 1891, 4 vol.
Παρανίκα-Σχεδ.	Ματθαίου Κ. Παρανίκα, Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων, Constantinopol, 1867.
Pypin şi Spasovič	A N. Pypin şi V. D. Spasovič: Geschichte der slawischen Litteraturen, ubers. von T. Pech, 3 vol. Leipzig, 1880—1883.
Russo El.	D. Russo: Elenizmul în România, epoca bizantină şi fanariotă, Bucureşti, 1912.
Russo St. şi Crit.	D. Russo: Studii şi Critice, Bucureşti, 1910.
Σάθας Βιβλ.	Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη ἐπιστασίᾳ Κ. Ν. Σάθα, 7 vol. Veneţia-Paris, 1872 urm.
Σάθας Φιλ.	Κ. Ν. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Atena, 1868.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ξανθ. Βιτζέντζου Κορνάρου 'Ερωτόκριτος, ἔκδοσις κριτικὴ γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρώτων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς, σημειώσεών καὶ γλωσσαρίου ὑπὸ Στεφάνου Α. Ξανθουδίδου, ἐφόρου ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ, ᾗ ἐπισυνάπτονται πραγμάτεια τοῦ καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι περὶ τῆς γλώσσης καὶ γραμματικῆς τοῦ 'Ερωτοκρίτου καὶ ὀκτὼ φωτοτυπικοὶ πίνακες ἐκ τοῦ χειρογράφου. 'Εν 'Ηρακλείῳ Κρήτης, 1915, CLXXXX + 784 pag.

Infocata şi nenorocita dragoste a lui Filerot şi Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri, păstrată din bătrâni. Ciurcu, Braşov, 1900.

MANUSCRISE.

A manuscrisul No 3514

M – manuscris nenumerotat al „Muzeului limbei române" de pe lângă Universitatea din Cluj.

a manuscrisul No 2600 f 10^v – 88^v

B „ No 158

C „ No 145

b „ No 2606 f 1—10^r

F „ No 197

f „ No 582

Apoi manuscrisele No 3205, 3206, 3207 şi 3208.

Toate aceste manuscrise, afară de **M**, se află în biblioteca Academiei Române din Bucureşti.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Introducere.

Grecii şi Românii. Cele două mai însemnate şi mai alese popoare din creştinătatea dominată de Turci au fost, fără îndoială, Grecii şi Românii.

Viaţa culturală a acestor două naţiuni, veacuri întregi, a stat mereu în legături excepţional de strânse, ajutorându-se şi influenţându-se.

Ţările româneşti au oferit „Muzelor elenice rătăcitoare", din cauza jugului turcesc asupritor, un adăpost însoţit de cel mai larg sprijin material şi moral[2]. Şi acest adăpost a ţinut mai bine de trei veacuri. Mai din belşug a fost dat însă cu deosebire de pe la mijlocul veacului al 17-lea şi până pe la sfârşitul veacului al 18-lea, când în sfârşit, după puţine decenii, Grecii izbutiră a-şi întemeia statul lor independent.

Supt astfel de împrejurări, n'are de ce să ne prindă mirarea, dacă traducerile şi prelucrările în româneşte din literatura bizantină şi neogreacă sânt într'un număr considerabil. O bună parte din literatura noastră populară scrisă a pornit din aceste prelucrări şi traduceri.[4]

Literatura populară scrisă. Insemnătatea literaturii populare scrise n'a fost încă apreciată în de-ajuns. Hasdeu în fundamentala sa operă „Cuvente den bătrâni" i-a dat oarecare importanţă, reproducând şi comentând câteva fragmente vechi din literatura populară scrisă. Luându-şi probabil de aici îndemnul, M. Gaster a scris cartea sa îndrumătoare „Literatura populară română", în care a fixat contururi generale, lăsând însă în marginile lor câmp larg de muncă. Fiecare capitol din această carte are nevoie să mai fie tratat într'o monografie deosebită. Până acuma însă s'a dat o astfel de monografie numai asupra Alexandriei.[5]

---

1) Iorga, XVIII, vol. II, pag. 8.
2) Iorga, XVIII, vol. I, p. 28–60, 443–457.
3) Vezi D. Russo El. pag. 54–57.
4) Vezi Gaster Lit. pop. passim şi Gaster Gesch. pag. 312–317. 337–339, 379–386, 388 391, 392, 395–401, 415, 418, 420.
5) N. Cartojan: Alexandria în literatura românească, Bucureşti, 1910, IV 101 pag.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

M. Gaster în „Chrestomatia română" a dat literaturii populare scrise atenţie mai mare, reproducând fragmente mai multe şi mai bogate din ea. De asemenea şi în a sa „Geschichte der rumänischen Litteratur", până la 1830 istoria literaturii populare scrise cuprinde un loc mai mare.[1] In monumentala operă care e „Istoria literaturii româneşti" de N. Iorga, literatura populară scrisă nu-şi are capitolul său deosebit, ci e tratată numai incidental.

Lucrarea de faţă vine să mai adaoge o monografie asupra unei prelucrări din literatura veche neogreacă, prelucrare care în româneşte avea să devie o carte populară. E vorba de Erotocritul lui Cornaro.

Numai când se vor scrie astfel de monografii asupra celor mai multe cărţi populare, — un lucru destul de anevoios, deoarece cele mai multe stau ascunse încă în manuscrise,[2] cari sânt accesibile mai cu anevoie şi mai greu de studiat, — abia atunci ne vom puteà da seama pe deplin de influenţa covârşitoare ce-a avut-o literatura bizantină şi literatura veche neogreacă asupra literaturii populare româneşti, fie direct sau indirect.

Erotocritul lui V. Cornaro.

Erotocritul lui Cornaro e o poemă romantică medievală, scrisă în dialectul ce se vorbeşte, cu puţine schimbări, încă şi astăzi în partea de răsărit a insulei Creta.[3] Autorul se chiamă Βιτζέντζος Κορνάρος. El s'a născut în oraşul Sitia (Σητεία) din Creta, astăzi Limani

1) Vezi Gaster Gesch. pag. 379—418.

2) O colecţie bogată de manuscrise de acest fel e în posesia Academiei Române.

O colecţie foarte importantă, ca la 400 de manuscrise, în partea cea mai mare cărţi populare, se află în posesiunea d-lui M. Gaster la Londra. Ar fi o mare pagubă pentru ştiinţa românească, dacă aceste manuscrise nu s'ar întoarce la una din bibliotecile sau Universităţile româneşti, căci în Londra cu anevoie vor puteà fi cetite şi studiate.

Multe manuscrise se mai află încă prin bibliotecile particulare, ai căror proprietari ar face un bun serviciu ştiinţei, dând la iveală, într'o vevistă mai răspândită, tipăriturile devenite rare şi manuscrisele ce le posedă, cu o descriere scurtă şi o indicaţie sumară a conţinutului lor.

Bănuim că şi în Biblioteca centrală din Iaşi se vor fi aflând încă lucruri necunoscute. Publicarea cataloagelor tuturor bibliotecilor mai mari din România, ca un adaos la Creşterile colecţiilor Academiei, ar fi un lucru de mare folos.

3) Xanth, pag. XLIII.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

(Διμάνι τῆς Σητείας), şi s'a însurat la Castron, capitala Cretei, (astăzi Iraclion, Ἡράκλειον), precum spune însuşi în epilogul poemei sale.[1] Poetul a nimerit aşa de bine spiritul poeziei populare, încât poema sa, în puţină vreme, a devenit, la întreg poporul grec, mai populară ca oricare altă operă literară artistică, iar această popularitate şi-a păstrat-o până în ziua de astăzi.[2]

Părintele limbii literare neoelenice, Adamantios Corais (Ἀδαμάντιος Κοραῆς, 1748—1833), l-a numit pe autorul Erotocritului, Homer al literaturii greceşti, scrisă în limba populară (Ὅμηρος τῆς χυδαικῆς φιλολογίας). Deşi numirea aceasta i s'a dat mai mult ironic, totuşi e potrivită şi binemeritată. Cornaro, ca şi un al doilea Homer, a stârnit în jurul poemei şi persoanei sale vâlvă mare. Părerile cele mai variate şi uneori diametral opuse s'au spus asupra lui. Locul unde s'a alcătuit, dacă nu poema întreagă, cel puţin primul sâmbure al ei, a fost căutat din Tesalia şi Atena (Sathas) până în Creta, unitatea operei a fost discutată (Politis), timpul când s'a alcătuit a fost căutat în diferite epoci, cari încep dela 961 (Sathas) şi sfârşesc la 1677 (Xanthudidis); poema a fost declarată drept cel mai nefalsificat produs medieval de import francez (Sotiriadis), dar şi cea mai desăvârşită poezie populară şi naţională grecească (Politis) ş. a. m. d.[3]

Ediţia critică a lui Xanthudidis.

In 1915 a apărut în capitala Cretei, Ἡράκλειον, prima ediţie critică a lui Erotocrit, îngrijită de S. A. Xanthudidis. E o ediţie făcută cu multă erudiţie şi cu o deosebită îngrijire. — Intr'o introducere lungă de 180 de pagini, octav mare, dar foarte interesantă, Xanth. arată soarta textului lui Erotocrit; descrie primele două ediţii, cari au mare importanţă pentru restabilirea textului; arată şi discută totul ce s'a scris despre locul alcătuirii şi despre timpul compoziţiei Erotocritului; caută să identifice pe autorul lui; rezumează totul ce s'a scris despre izvoarele întrebuinţate de Cornaro şi despre operele cari l-au in-

1) E vers. 1545 şi 1547.
2) Krumbacher, pag. 871.
3) Vezi Xanth. introducere.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

fluenţat; arată toate aprecierile ce s'au scris despre Erotocrit şi sfârşeşte cu un capitol despre limba şi versificaţia lui Cornaro. Citind această temeinică introducere, nu putem decât repetà cuvintele cu cari Xanth. încheie capitolul asupra aprecierilor lui Erotocrit: după părerile atâtor învăţaţi însemnaţi şi serioşi asupra poemei lui Cornaro credem că e de prisos să mai adaogăm şi noi ceva; n'a rămas aproape nimic nou ce-ar mai puteà fi spus.[1] Dar fiindcă tot Xanth. adaoge că cititorul, care a străbătut părerile şi concluziile de mai sus, poate, mutatis mutandis, să-şi formeze din ele părerea lui proprie,[2] vom adăogà câteva observaţiuni.

Apreciarea lui Erotocrit.

E vădit că valoarea literară a lui Erotocrit nu poate fi judecată după vederile învăţaţilor de la sfârşitul veacului al 18-lea şi începutul celui de al 19-lea, cari, în întreaga literatură grecească, nu puteau vedeà adevărate valori artistice decât numai în operele antichităţii clasice. Dar nici judecata poporului elenic care a arătat neîntrerupt, în cursul veacurilor, pentru Erotocrit o admiraţie nemărginită,[3] nu poate fi hotărîtoare. E drept că în Erotocrit întâlnim multă poezie adevărată şi artă desăvârşită, totuşi interminabilele tânguiri ale Aretusei şi sfaturile pline mereu de aceeaşi înţelepciune ale Frosinei, cari cuprind, bună oară, numai la începutul părţii a treia din Erotocrit, mai bine de 500 de versuri după olaltă, rămân o scădere.[4]

Datarea lui Erotocrit.

In privinţa fixării timpului când s'a scris Erotocritul, nu s'a ajuns încă la o înţelegere deplină. Cele mai multe păreri oscilează între veacul al 15-lea şi al 17-lea. Xanthudidis caută să scoată o dată cât mai nouă, ajungând până la 1677. Trebue să mărturisesc însă că citind motivările lui Xanth. am rămas cu impresia, că se lasă îndemnat de oarecare patriotism

1) *Xanth. p. CLXIV:* „μετὰ τὰς... κρίσεις τόσων σοφῶν καὶ σοβαρῶν ἀνδρῶν περὶ τοῦ ποιήματος τοῦ Κορνάρου... κρίνομεν περιττὸν ἡμεῖς σήμερον νὰ προσθέσωμέν τι· δὲν ἔμεινε σχεδόν τι δυνάμενον νὰ λεχθῇ νέον."

2) *Ibid.:* „ὁ ἀναγνώστης, ὅστις διῆλθε τὰς ἀνωτέρας γνώμας καὶ κρίσεις, δύναται mutatis mutandis νὰ μορφώσῃ ἐξ αὐτῶν τὴν ἰδίαν γνώμην."

3) *Xanth. p. CLXV.*

4) *Krumbacher, pag. 871.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ilustrațiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

local,[1] când caută să-l scoată pe Cornaro cretan cât mai curat şi din această cauză îl duce cât se poate mai mult spre sfârşitul veacului al 17-lea, ca astfel grecizarea poetului de origină veneţiană să fie cât mai completă.

Primul editor veneţian al lui Erotocrit, vorbind la 1713 despre această poemă, o numeşte ποίημα παλαιόν. Pentru o poemă scrisă abia de 50 de ani, cred că atributul de παλαιόν (veche) nu se potriveşte. — E drept că Xanth. citează două exemple, unul în care oraşul Rethemnos fălindu-se, în *Războiul cretan* al lui Bunialis, cu poetul Chortatzis, îl numeşte ἕνα παιδί μου παλαιόν, deşi nu trecuseră decât 60 de ani de când trăise Chortatzis; iar altul, în care fiind vorba de o ediţie apărută cu 39 de ani în urmă, totuşi se spune despre ea că εἶχε γίνει πρόπαλαι. Cred însă că e cu totul alt ceva, când se vorbeşte despre o persoană sau despre o ediţie şi i se spune veche, şi cu totul alt ceva, când un editor, editând o operă literară, îi spune că e o poemă veche. In cazul întâiu cred că sânt de-ajuns câteva decenii, în cel de al doilea însă e nevoie de cel puţin un veac.

G. Hatzidakis, din motive lingvistice — şi în materie de limbă medio-grecească şi neo-greacă Hatzidakis este o autoritate în deobşte recunoscută[2] — propune sfârşitul veacului al 16-lea sau începutul celui de al 17-lea.[3] Această dată cred că se apropie mai mult de adevăr. Pentru părerea că Erotocrit a fost scris în cei din urmă ani ai veacului al 16-lea sau în cei dintâi ai celui de al 17-lea, cred că voiu puteà să aduc încă o dovadă, când voiu vorbì despre Vlahii din Erotocrit.

Restabilirea textului lui Erotocrit. Si în privinţa restabilirii textului lui Erotocrit, Xanthudidis e influenţat de patriotism local. Din multele manuscrise ale lui Erotocrit, amintite de primul editor,[3] nu ni s'a păstrat decât unul singur, Harleianus 5644, din 1710. Drept bază pentru restabilirea textului trebue luat deci sau acest manuscris sau prima ediţie din 1713. Xanthu-

1) Dl Xanthudidis e cretan, vezi Xanth. pag. XI.

2) Vezi Xanth. pag. LV.

3) „Ἐρωτόκριτος... πρέπει νὰ τεθῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος". Xanth. pag. LII.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

didis se hotărăşte pentru primele ediţii, din 1713 şi 1737, totuşi corectează tradiţia după dialectul din Creta.[1]

Ediţiile lui Erotocrit.

Afară de vechile ediţii amintite de Xanthudidis,[2] se mai află în biblioteca Academiei Române în Bucureşti o ediţie din 1802, cu titlul: Ποίημα ἐρωτικὸν λεγόμενον Ἐρωτόκριτος, συντεθὲν ἀπὸ τὸν ποτὲ εὐγενέστατον Βιτζέντζον τὸν Κορνάρον, ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σιτίας τοῦ νησιοῦ τῆς Κρήτης. Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθέν. ,αωβ' Ἐνετίησιν 1802 παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Intocmai cu acelaşi titlu citează Krumbacher[3] o ediţie din 1804, aflătoare în biblioteca statului din München, pe care Xanthudidis de asemenea nu o înregistrează.

Rezumat din Erotocritul lui Cornaro.

Inainte de a trece la cercetarea traducerilor şi prelucrărilor lui Erotocrit în româneşte, dăm un rezumat al operei lui Cornaro, ca să se poată urmări mai uşor schimbările ce s'au făcut în româneşte. Acèle locuri cari în româneşte au suferit mai multe schimbări, le vom da mai pe larg.

Cornaro ne arată la început motivul ce l-a îndemnat să scrie această povestire. Schimbările norocului, vălmăşagurile şi duşmăniile războiului, puterea iubirii şi frumuseţea prieteniei l-au îndemnat să povestească cum s'au arătat toate acestea în desfăşurarea unei iubiri adevărate. Si a povestit ca să dea şi altora o pildă, că o prietenie adevărată şi o iubire neprefăcută şi fără vicleşug învinge până la urmă toată piedicile.

In vremile vechi erà în Atena un împărat mare cu numele *Iracli*. Impărăteasa lui se chemà *Artemi* şi erà prea înţeleaptă, dar nu făceà copii. Prin rugăminţi dese către cer şi soare însă au

1) Vezi Xanth. pag. CLXXXV şi CLXXXVI: Κριτικαὶ παραλλαγαί καὶ παρατηρήσεις, de ex. τελικόν ν, apoi τσ, τσι ἀντὶ τῆς, τοὺς, ταῖς Pag, CLXXXVII: Αὔξησις ἤ, ἐ *ş. a. Mai vezi şi schimbările numelor, pag. 367—370, fără să mai amintim şi cazuri singulare din aparatului critic.*

2) Xanth. p. III,

3) Krumbacher, pag. 871.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

dobândit împlinirea dorinţei, născându-li-se o fată prea frumoasă şi înţeleaptă, căreia i-au pus numele *Aretusa* şi care a fost crescută cu foarte multă învăţătură. Impăratul avea mulţi sfetnici, dar cel mai de aproape îi era *Pezostrat.* Acesta avea un singur fecior prea frumos şi învăţat întru toate, pe care-l chema *Erotocrit.* De dragul tatălui său, împăratul îl avea ca pre un fiu al său. Mergând pe la curtea împărătească, Erotocrit prinse dragoste de fata împăratului, robindu-se de la o vreme cu totul patimei sale, fără ca Aretusa să ştie ceva.[1] Toate încercările sale de a-şi înnăbuşi iubirea, sânt zădarnice. Ocolirea curţii împărăteşti, primblările, vânătoarea neajutându-i nimica, se destăinueşte prietenului său *Polidor,* care îi era ca şi un frate. Acesta caută prin sfaturi să-l dezbare de această iubire, care numai nenorocire poate să-i aducă lui şi părintelui său, căci cine a văzut ca slujitorul împăratului să fie îngăduit a iubi odraslă împărătească?! Erotocrit se hotărăşte, la sfatul prietenului său, a nu mai merge pe la curtea împărătească, dar ca să-şi mai aline focul dragostei ce-l ardea, îşi luă lăuta şi dimpreună cu Polidor mergea în fiecare seară în apropierea palatului împărătesc, unde îşi vărsa focul inimii sale în cântece cu glas de privighitoare. In curtea împărătească toţi ascultă plini de admirare. Aretusa îşi face cele mai alese închipuiri despre acest minunat cântăreţ, aşa încât focul dragostei o cuprinde încă înainte de a l vedea. Impăratul, curios să afle cine este acel cântăreţ, dă o masă mare, la care invită multă lume şi pe toţi cântăreţii, punându-i să cânte, doară-l va cunoaşte. Dar nu izbuteşte, şi nici bucuria Aretusei de a afla pe alesul inimei sale nu se împlineşte, deoarece Erotocrit nu cântă la acea masă. Atunci împăratul trimite într'o seară zece slujitori, ca să prindă pe cântăreţ. Aceştia, neputând să-l aducă cu buna, încearcă cu puterea. Erotocrit şi Polidor însă pe doi îi ucid, iar pe ceilalţi îi rănesc şi-i alungă. Numai doi scapă teferi, de aduc împăratului veste despre straşnica vitejie a cântăreţului, pe care nici nu l-au putut cunoaşte, fiind şi el şi tovarăşul său

1) Pe lângă cele înşirate de Xanth. pag. CXXX--CXXXIII, şi acesta e încă un motiv luat din literatura populară. Conf. Erotopaignia ed. Hesseling-Pernot, pag. XXIV. „Ἀγουρος κόρην ἀγαπᾶ κ'ἡ κόρη δὲν τὸ ξεύρει."

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

cu măşti pe obraz. Aretusa auzind că e aşa de viteaz, se aprinde şi mai tare de dragoste, cu atât mai mult, cu cât cântăreţul nici nu mai cântă de acu înainte. Bănuind că acèle cântece erau cântate de dragul ei, mărturiseşte dădacei sale *Frosina* focul ce-o arde. Aceasta o sfătueşte şi o învaţă să nu se lase robită dragostei, dar fără nici un folos. Impăratul ia măsuri, spre a-l prinde pe cântăreţ, dar Erotocrit, care slăbise de dragoste, încât şi părintele său încape la griji, sfătuit de Polidor, pleacă în streinătate, în ţara Egripului, cu nădejdea că poate îi va mai trece focul. Cheile dela palatul său le încredinţează maicii sale, cu mare rugăminte să nu le dea nimărui, căci în saltarele sale are hârtii pe cari nimeni nu trebuie să le ştie. Maică-sa îl încredinţează că nici tatălui său nu i le va da, dacă le-ar cere.

Aretusa, de dragoste, slăbeşte tot mai tare şi împăratul ca să o distreze, hotărăşte să facă o mare serbare la care să vie viteji din toate părţile, ca să se ia la întrecere cu lancea. Biruitorul va lua o cunună de mare preţ, făcută chiar de mâna Aretusei. Aretusa se bucură de hotărîrea împăratului, deoarece are nădejde că la această luptă de întrecere va veni şi viteazul ei cântăreţ. In timpul acesta, Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, cade greu bolnav, aşa încât trimite după Erotocrit, să se întoarcă acasă. Incă înainte de venirea lui Erotocrit, împărăteasa cu Aretusa merg să vadă pe Pezostrat la boală. — Maica lui Erotocrit, uitând de făgăduinţa dată fiului ei, arată distinşilor oaspeţi grădina şi palatul minunat al lui Erotocrit. Aretusa e încântată de podoabele ce le vede. Zărind o uşă tăinuită, o deschide şi află o cheie, cu care descuie uşa dela odaia cea scumpă a lui Erotocrit, unde îşi scriă el cântecele sale. Acolo Aretusa trage un sărtar şi găseşte în el un cântec, de care îşi aduce aminte că l-a auzit cântat fiind de cântăreţul cel misterios. Se face că nu i-e bine şi că are nevoie de odihnă. Rămâind singură cu dădaca, ia toate cântecele şi mai găseşte şi un portret al ei, zugrăvit de Erotocrit. Astfel e lămurită pe deplin despre iubirea ei, cu toată împotrivirea şi cu toate interpretările contrarii ale Frosinii.

Când Erotocrit vine acasă şi vede lipsa hârtiilor, se înspăi-

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

mântă, că Aretusa năcăjită de îndrăzneala lui, le va fi arătat împăratului. Se face bolnav şi trimite pe Polidor să vadă cum e împăratul. Impăratul însă nu ştie nimica şi întreabă mult despre Erotocrit, arătând mare părere de rău, când aude că e bolnav. Dar mai ales îi pare rău Aretusei, care şi ea erà de faţă. Polidor spune lui Erotocrit cele aflate, dar mai adaoge că Aretusa s'a arătat foarte mânioasă de îndrăzneàla lui. El nădăjduià că astfel poate îl va îndepărtà de iubirea-i nenorocită. Aretusa însă îi trimite lui Erotocrit patru mere, cari îl fac îndată sănătos, alungându-i orice îndoială. Erotocrit se prezintă împăratului, cu care prilej schimbă priviri pline de înţeles cu Aretusa. Mergerile la palat se îndesesc şi iubirea creşte tot mai mare. (A vers. 1—2255.).

In timpul acesta se apropie şi ziua serbării hotărîte de împăratul. Erotocrit, cu toată împotrivirea lui Polidor, se hotărăşte să ia parte la lupta de întrecere. La această luptă mai vin următorii viteji: *Dimofanis*, feciorul domnului din Mitilene, *Andromachos,* feciorul împăratului din Anapli, *Filaretos,* domnul din Mothoni, *Iracli,* domnul din Egripòs, *Nicostratos*, domnul Macedoniei, *Dracomachos*, domnul din Corone, *Tripolemos*, domnul Sclavoniei, *Liocaretis,* domnul din Axia, *Spitholiondas* din Caramania, *Pistoforos,* feciorul împăratului din Bizanţ, *Draeocardos*, domnul din Patra, *Chipridimos*, feciorul împăratului din Cipru şi *Haridimos*, feciorul domnului din Creta. Se descrie alaiul, îmbrăcămintea şi semnul ce-l aveà zugrăvit pe coif fiecare viteaz.

Haridimos, dimpreună cu toţi ai săi, fiind îmbrăcat numai în haine cernite, se povesteşte pricina tristeţei lui, care e următoarea: Mergând cu soţia-i la vânătoare, a adormit lângă un izvor. Iar nevasta lui, temându-l cu o fată de cioban de prin partea locului, se duce de lângă el şi se ascunde într'un tufiş, spre a-l pândi. Haridimos visând că un leu sare asupra lui, se trezeşte, ia arcul şi merge să-şi caute soţia. Vede o tufă mişcându-se, crede că e o fiară, dă cu săgeata şi-şi omoară nevasta. De atunci cu toţi ai săi umblă numai cernit.

Iscându-se între el şi Spitholiondas un duel pentru o sabie, Spitholiondas e ucis. Din cauza aceasta serbarea se

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

amână pe a doua zi. A doua zi împăratul hotărăşte ca Erotocrit să se ia la întrecere cu Iracli, Filaretos şi Dracocardos, apoi Chipridimos cu Dimofanis, Andromachos, Liocaretis şi Pistoforos, în sfârşit Haridimos cu Dracomachos, Nicostratos şi Tripolemos. Erotocrit, Chipridimos şi Haridimos rămân învingători. Fiind ei trei, împăratul hotărăşte să se arunce sorţi; cei doi dintâiu se vor lua la întrecere, iar al treilea va renunţa la luptă. La sorţi iese Erotocrit şi cu Chipridimos. Erotocrit rămâne biruitor şi ia coroana biruinţii, spre cea mai mare fericire a lui şi a Aretusei. Toată lumea îl laudă, înteţind astfel focul Aretusei. (B vers. 1—2464).

Aretusa ne mai putând să rabde focul dragostei ei, se întâlneşte în taină cu Erotocrit, într'o cămăruţă lângă un hambar împărătesc, cu toate împotrivirile şi sfaturile nesfârşite ale Frosinei, care trebue să cedeze în sfârşit. Odată Erotocrit cere să-i sărute mâna. Aretusa îi refuză această graţie, mustrându-l, dar îl sfătueşte să trimită pe tatăl său la împăratul, ca să o ceară de noră. Pezostrat nu îndrăzneşte, dar la urmă cedează rugăminţilor stăruitoare ale fiului său. Impăratul însă e cuprins de o mare mânie pentru atâta îndrăzneală şi, drept pedeapsă, hotărăşte că Pezostrat să nu mai iasă toată viaţa din casele sale, iar Erotocrit în cel mult 4 zile să plece în surghiun. Aretusa auzind hotărîrea împăratului, îl chiamă pe Erotocrit la întâlnirea obicinuită şi, în faţa Frosinei, se logodeşte cu el, dându-i un inel şi jurându-şi unul altuia credinţă pe viaţă (T vers. 1—1760.)

Impăratul bănuind că trebue să fie ceva la mijloc între Erotocrit şi Aretusa, hotărăşte s'o mărite în grabă după feciorul împăratului din Bizanţ, de la care veniseră tocmai peţitori. Aretusa însă, căreia un vis i-a prevestit nenorocirea ce-o aşteaptă, nu se supune dorinţii părinţilor, pretextând că nu se poate despărţi de ei. Impăratul necăjit de încăpăţânarea ei, o aruncă în temniţă dimpreună cu dădaca ei Frosina, orânduind să li se dea în fiecare zi numai puţină pâne şi apă.

Trecură trei ani, când de-odată un mare războiu se iscă pentru o cetate între împăratul Iracli şi *Vladistrat,* împăratul *Vlahiei,* care cu oştile sale ajunge arzând şi jefuind până sub

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

zidurile Atenei. Erotocrit, din ţara Egripului, unde se află în surghiun, auzind de năvălirea Vlahilor, merge la o vrăjitoare, care îi dă o apă ce-l înegreşte ca pe un arap, şi mânat de iubirea Aretusei, pleacă să-şi ajute patria şi împăratul la nevoie. Ia parte la mai multe lupte, făcând minuni de vitejie şi băgând mare spaimă în Vlahi, iar, seara, după luptă, se retrage într'un loc tăinuit şi neştiut de nimeni. Vladistrat, băgând de seamă că Erotocrit apare todeauna după începutul luptei, dă poruncă să se facă o mare năvală de cu noapte. Planul reuşeşte. Impăratul Iracli şi cu Polidor, pe care Erotocrit, la plecarea sa în surghiun, îl lăsase drept mângăiere părinţilor săi, ajung în primejdie de moarte. Erotocrit adus de vuetul neobicinuit, vine de-i scapă. A fost o bătălie din cele mai groaznice. Pentru înmormântarea morţilor se încheie un armistiţiu de 12 zile. In timpul acesta vine din Francia întru ajutorul lui Vladistrat *Arist*, nepotul său. In loc de a se mai bate oştile, se hotărăşte luptă dreaptă între Arist şi Erotocrit. Impăraţii se leagă cu mare jurământ, ca acela al cărui reprezentant va fi biruit, să se supuie cu toate ale sale împăratului biruitor. După o luptă grea şi aprigă Arist cade mort, iar Erotocrit e greu rănit. Lui Arist i se face un alaiu mare şi frumos; Vladistrat îl boceşte cu glas mare, apoi îl duce în Vlahia, ca să-l înmormânteze. (Δ, vers. 1—2022).

Cu mare jale şi cu multă băgare de seamă, e dus şi Erotocrit la palat şi culcat chiar în camera Aretusei. După însănătoşire, împăratul îl face moştenitor, oferindu-i orice răsplată. Erotocrit cere însă numai pe Aretusa de soţie. Impăratul ştiind încăpăţânarea Aretusei de a nu voi să se mărite, se întristează foarte. Şi în adevăr, Aretusa îl refuză. Atunci Erotocrit arată inelul ce l-a primit la logodnă. Spre a se încredinţă de iubirea Aretusei, îi spune că inelul l-a luat dela un tânăr pe care l-au sfăşiat fiarele şi care a murit cu cuvintele pe buze: «Te-am pierdut, Aretusa». Cu acest prilej, Erotocrit încredinţându-se de iubirea şi credinţa neschimbată a Aretusei, i se descoperă, spălându-se cu una din apele ce le avea dela vrăjitoarea din Egrip, şi anume cu apa care înălbeă. La sfatul Aretusei, se face iar negru, spălându-se cu apa care înegreă, şi merge la împăratul de-i anunţă hotărîrea favorabilă a Aretusei, care e a-

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

dusă cu multă bucurie la palat. Erotocrit chiamă şi pe părinţii săi şi în mijlocul nunţii, după ce face împăratului imputări pentru toate cele suferite, se descoperă iarăşi, spălându-se cu apa cea fermecată. Erotocrit ia scaunul împărăţiei şi duce cu Aretusa un traiu fericit.

Poetul termină cu asigurarea că orice iubire credincioasă se împlineşte cu bucurie şi nimeni deci să nu piardă nici la o primejdie nădejdea. Apoi îşi arată bucuria de a fi terminat lucrarea şi dă o mică biografie a sa. (E vers. 1—1550)

Erotocritul în literatura românească.

I. Manuscrisele româneşti ale lui Erotocrit.

Manuscrisul A, copiat în Bucureşti în 1787. Cel mai aproape de original e manuscrisul A. E în cvart, format mare, şi legat în piele roşie, împodobită cu chenare aurite. Hârtia e foarte bună. Scrierea caligrafică, deşi e de trei feluri, totuşi vine din aceeaşi mână a *logofătului Ioniţă*. Numele proprii şi iniţialele pasagiilor şi ale versurilor sânt scrise cu roşu. Manuscrisul are 224 foi, numerotate de copist, şi e bogat împodobit cu ilustraţii în colori, 132 la număr, reprezentând felurite scene din Erotocrit. Ilustraţiile sânt făcute de Petrache logofăt, care la urmă îşi adaogă şi autoportretul. Acesta, deşi nu e artist pare să fi fost zugrav de profesie, precum dovedesc şi ilustraţiile din ms M. Comparând aceste ilustraţii cu altele dintr'un ms contiporan al Alexandriei[1]), unele din ele, se dovedesc a fi convenţionale, altele fiind luate din viaţă, sânt interesante pentru cunoaşterea portului boieresc, a uniformelor ostăşeşti şi a harnaşamentului din vremea lui Petrache

Ingrijirea cu care a fost scris şi împodobit manuscrisul, arată că erà menit pentru o bibliotecă mai distinsă. In posesiunea bibliotecii Academiei Române a ajuns prin cumpărare la 1920.

Manuscrisul A e relativ bine păstrat, au căzut însă foile 75 şi 76 cu descrierea luptei dintre Erotocrit şi Filaret şi foaia cu tragerea sorţilor pentru lupta dintre Erotocrit şi Chipridim.

1) Vezi ms 648 al Acad. Rom.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Dacoromania I

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

La sfârşitul povestirii, pe foaia 223^{v}, se află însemnarea: „Sfârşit, lui Dumnezeu laudă. Zugrăvit de Petrache logofăt, pisah log. Ioniţă".

Iar pe verso al foii 224 care e nescrisă, se află, scrisă de aceeaşi mână, notiţa: „S'au scris această carte ce să numeşte Erotocrit în oraşul Bucureştilor în zilele Măriei sale Nicolae Petru Mavrogheni Voevod, let 1787 Iulie 1."

Ceva mai jos, se află scrisă de altă mână, însemnarea: „1792 ghenar 13 decând s'au făcut pace Turcii cu Nemţii, domn fiind în Bucureşti Măria sa Mihail Suţu voevod, pentru care am însemnat întru această carte şă-se ştie."

Pe pagina întâia a manuscrisului se mai însemnează următoarele: Καὶ τόδε κτῆμα ἴδιον ἐμοῦ τοῦ Γεωργίου Λασκάρεως γραμματικοῦ τοῦ Πελοποννησίου.

A începe pe pagina întâia cu traducerea în versuri a introducerii lui Cornaro, dându-i titlul:

„Istorie deosebită.

A vremilor învârtejiri ce sânt toate cu schimbare
şi a nenorocirii întâmplări ce sânt nestătătoare
A dragostei lanţuri şi mreje ce pururea lucrează
şi inimele multora răneşte şi vânează.
Multe pricini au arătatu vrednice de a se scrie
între cari s'au aflat şi această istorie,
Scrisă în stihuri aşa lungi, date în tipar grecescu,
şi vrăiu şi eu în limba mea pe larg se tălmăcescu ..."

Continuă astfel încă 10 versuri, până în josul paginei, unde pune un *iproci* şi pe verso începe din nou, de astădată în proză, astfel: „In vremile vechi, pe când stăpâneà Elinii şi erà împărăţiile mai mici şi mai multe, fost-au şi la ţara Athinii un împărat sângur stăpânitoru ce-lu chemà Iraclie.

Om foarte învăţat şi iscusitu, după cum această numită ţară Athina erà vestită cumcă ar fi fost scaunul învăţăturii şi a înţelepciunei a toată lumea. Şi numit împărat Iraclie erà vestitu şi alesu decât mulţi împăraţi ai acei vremi.

Aveà şi împărătească ce o chema Artimiia şi erà foarte ghizdavă şi iscusită şi între amândoi se hrănià o întristare a nerodirii de fii".

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Povestirea urmează, partea cea mai mare, în proză, dar şi cu întreruperi în versuri, şi sfârşeşte astfel: „Stăpână şi mumă s'au făcut Aretusa asupra fiilor săi. Şi de acestu înţelept nu se pierde viaţa nici decum şi patima lui. Căci copaciul cel cu bun rod şi frumos înflorit, şi în mărăcini să va naşte, nimica nu-i strică. Aceasta este dragostea cea credincioasă, că multe răsplătiri cu nevoi mari li s'au dat şi nunta li s'au isprăvit. Şi fiişticare unde ce au învăţat, acum să cunoască şi prin nevoi să nu se piarză, ci totdeauna nădejde să aibă. Şi cel ce au ostenit, să fie bun stăpânitor şi să i se ierte greşala aceea, care i se va cunoaşte. Acuma au venit lemnul, rădăcină îşi caută, căci prin multe adâncimi ale apei au trecut şi de acum nu se mai nevoeşti, căci vede cerul răzând pământul şi se închide luna astâmpărare şi-au aruncat cârma. Văd mulţi şi nădăjduesc să înveţe pe celea ostenitoare de mai sus scrise, ci şi eu nu voiu necunoscut să mă aibă, dar voiu să mă arăt cu toţii să mă ştie".

Ultimele trei fraze arată că sau traducătorul n'a înţeles epilogul lui Cornaro, sau că copiştii traducerii româneşti au stricat acest loc în aşa chip, încât abea de se mai poate şti ce vrea să spună.

Manuscrisul M cca 1790.

Aceeaşi versiune a Erotocritului românesc ca şi **A**, o are şi manuscrisul **M**. E în cvart, acelaşi format ca **A**, având aceeaşi legătură în piele roşie, cu aceleaşi podoabe şi aceeaşi hârtie bună ca şi **A**. Scrisoarea nu e aşa de îngrijită, se aseamănă însă foarte mult cu cea a logofătului Ioniţă. Numele proprii, titlurile şi iniţialele pasagiilor sânt scrise de asemenea cu roşu. Şi **M** e împodobit cu ilustraţii în acelaşi stil ca cele din **A**, cele mai multe părând a fi de-a dreptul copiate. **A** şi **M** sânt copiate după un arhetip comun şi au ieşit cam în aceeaşi vreme, din aceeaşi oficină, o dovadă că istoria lui Erotocrit era o carte căutată de mulţi şi comandată mereu.

M s'a păstrat foarte rău. La început au fost rupte cel puţin 14 foi, cari cuprindeau povestirea din cele dintâiu o mie de versuri ale Erotocritului. La sfârşit de asemenea lipsesc mai multe foi, povestirea ajungând numai până la tânguirea Aretusei, când travestitul Erotocrit îi povesteşte cum a ajuns în mânile sale

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

inelul adăvăratului Erotocrit, pe care l-au mâncat fiarele. Din restul foilor au mai fost rupte ca la vreo 80 de foi, mai ales de acelea cu ilustraţii, încât n'au mai rămas decât 136 de foi, dintre cari unele pe jumătate rupte, iar altele amestecate, nefiind la locul lor.

Lipsind începutul şi sfârşitul manuscrisului, lipsesc şi însemnările obicinuite asupra copistului, precum şi asupra locului şi a vremii unde şi când s'a scris msul. Numai la pag. 86 un cetitor, al cărui nume nu l-am putut descifră, pune însemnarea că a „cetit toată această carte la lulie 1821."

Paginile msului n'au fost numerotate decât mai târziu şi numai până la pag. 76. Atuncia se aflau încă mai multe foi la început, căci prima pag. păstrată e 28. Am continuat numerotarea paginelor, fără însă a mai puteà ţineà seama de foile pierdute ajungând astfel până la pagina 299.

Ms **M** înainte de a ajunge în posesiunea „Muzeului limbii române" din Cluj circulà în Bucovina, unde nu se ştie cum a ajuns.

Manuscrisul B din 1785. Mai depărtat de original e **B**, care a fost copiat în apropierea Bucovinei sau poate chiar în Bucovina, căci la foaia 128^{v} se însemnează: „Această carte s'au scris de mini în zilele prea luminatului Domnul nostru Io Alexandru Mavrocordat Voevod la veleatu naşterii 1785 August 15. Iar comandir Bucovinii Inţânberg gheniral-maior. Ioniţă Tăutul". Pe foaia 124^{r}, la margine, e iarăşi iscălit *Ioan Teut*, cu litere latineşti. In mai multe locuri se găseşte semnătura lui *Iancu Scorţanu*, care, la f. 12^{v} şi 13^{r} pe marginea din lăuntru a paginilor, adoagă: „Den oraşul Eşului, de loc este din Cordun", adecă din Bucovina.

La sfârşit se află o listă a „obrazelor din Erotocrit", confuză şi necompletă.[1])

Povestirea începe astfel: „In vremile vechi, când împărăţeà Elinii, erà în târgul Athenii un împărat pe carele îl chemà Eraclie şi pre împărăteasa o chemà Artemii şi erau oameni foarte buni şi învăţaţi şi iubiţi de toţi ceialanţi împăraţi. Dar aveà şi o mare grijă şi voe rea, pentrucă nu aveà un ficior din trupul lor, pen-

1) Vezi descrierea lui **B** *în Blanu Cat. I, pag. 352.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

tru că împărăteasa nu făceà copii şi totdeauna erau măhniţi de aceasta". Continuă numai în proză şi sfârşeşte astfel: „Şi aşa au şezut Erotocrit în scaunul împărăţiei, giudecând cu dreptate mare i atâta erà de straşnic şi prea învăţat, cât toţi împăraţii ceilalţi i se închinau".[1]

Manuscrisul C din 1800

Aproape cu aceleaşi cuvinte începe şi sfârşeşte şi povèştirea în **C**.[2]

Pe pag. 135, la mijloc, pe un loc rămas gol, se află iscălitura *Alexandru Leon, 1818 Oct. 15,* iar la pag. 186 se găseşte în **C** următoarea însemnare foarte importantă: „Această carte foarte iscusită şi frumoasă s'au scos şi s'au tălmăcit de pe elinească pe limba moldovenească de Hrîstodor Ioanu Trapezontu Şi eu am scos-o de pe nişte tetraji ce erà iscălit Vasile ot Botoşani, cine a fi, că eu nu ştiu Şi am scris-o dela 1800 Mart 22 până la 1800 Iuli 15, scriind-o pe apucate, când n'aveam treabă, în 85 zile. Alexandru, logofăt al sărăriei domneşti ce am fost şi taingiu".

Rari sânt copiştii cu atâta conştiinciozitate istorică-literară ca logofătul Alexandru, căci el nu pregetă a ne da toate informaţiile istorice literare câte le poate află despre povestirea ce-o copiază. Ne comunică cine a fost primul traducător, ne spune că manuscrisul de pe care a copiat el, purtà semnătura Vasile ot Botoşani, pe care Iorga îl identifică cu Vasile Vârnav[3], ne mai spune când şi cât a copiat şi ne dă amănunte şi asupra persoanei sale, că este logofătul sărăriei domneşti şi că a fost şi taingiu, adecă cel ce împărţeà tainul, porţia cuvenită de sare. Va să zică a fost distribuitor la sărăria domnească înainte de a ajunge logofăt.[4]

Relaţia între C şi B.

C e scris cu 15 ani mai în urmă ca **B** şi are aceeaşi redacţiune a Erotocritului românesc ca şi **B**. Totuşi **C** nu e copiat după **B** deoarece **C** are o listă completă şi corectă a obrazelor ce sânt în istoria lui Erotocrit, pe când **B** are o listă confuză şi defectuoasă

1) **B** *foaia 127r*

2) *Descrierea mai amănunţită a lui* **C**, *în Bianu Cat. I, pag. 327--329. Despre acest manuscris vorbeşte şi Gaster Lit. pop, pag. 130 şi Gesch. p. 339.*

3) *Vezi Iorga. XVIII., vol. II, pag. 439 şi Gaster Gesch. p. 339.*

4) *Gaster loc. cit. a citit greşit „tangiu".*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Apoi **B** nu conţine însemnarea importantă ce-am semnalat-o în **C**. Dar e în afară de orice îndoială că **B** şi **C** au acelaşi arhetip, căci amândouă au o lacună şi un loc conrupt întocmai la fel. Locul conrupt e următorul: Când, la lupta de întrecere,[1] se împărţesc vitejii cine cu cine să se lupte,[2] se face aceeaşi confuzie. Lui Erotocrit i se dau adversarii lui Harıdim, iar acesta rămâne fără adversari.[3] Mai încolo însă, când se descriu luptele, fiecare se luptă cu adversarii săi ca şi în original. Iar lacuna e următoarea: Amândouă manuscrisele omit versurile **E** 1398—1438 din original, aşa că iese un nonsens. In original, împăratul o fericeşte pe Aretusa că a fost atât de stăruitoare in credinţa ei faţă de Erotocrit. Aretusa însă pretinde că ea numai n'a vrut să se despărţească de părinţi şi ridicând sprâncenele se face a nu şti nimica de Erotocrit. In **B** şi **C** însă împăratul hiritiseşte pe Erotocrit la suirea sa în scaun, zicând: „Şi tu cu straşnică puterea ta să chiverniseşti toate împărăţiile şi crăiile noastre şi acestea zicând Erotocrit îşi încordà sprâncenele şi se făceà că nu ştie că-i Erotocrit şi foarte se minunà".[4]

Manuscrisul b a din 1818. Pecând **A** şi **M** ne dau o versiune a Erotocritului românesc, iar **B** şi **C** altă versiune, manuscrisul ce l-am însemnat cu **b a**, ne dă până la foaia 10^{r} ultimul rând versiunea din **B** şi **C**, (ajungând până la **B** f. 27^{r}, rândul 9 de jos sau C pag. 39, rândul 4 de sus), de aceea am şi însemnat această parte a manuscrisului cu sigla **b** mic Din mijlocul ultimului rând de pe foaia 10^{r} până la sfârşit cuprinde aceeaşi versiune ca şi **A M**, începând de la **A** f. 65$_{v}$, rândul 7 de jos sau **M** p. 99 rândul 11 de jos; — de aceea acestei părţi i-am şi dat sigla **a**.

Manuscrisul întreg e scris de aceeaşi mână şi are 2 foi nenumerotate şi 88 numerotate, de mărimea unei jumătăţi de coală.

---

*1) **B** şi **C** îi spun „jocul* **giredului***" sau „cu girıturile". Vezi **B** f. 36^{r}, **C** p. 54, 57, 61 ş. a. Vezi şi explicaţia lui Pann Erot. II, pag. 160: „Sulıţele... erau tâmpe şi scurte, de puteà să le azvârle ca jiretul."*

2) Vezi distribuţia corectă în Rezumat.

*3) Cf. **B** foaia 38^{r} şi **C** pag. 56 cu Erotocr. **B** vers. 1271—1298.*

*4) **B** f. 127^{r}, **C** pag. 184. Cf. acelaşi loc în **A** f. 220^{v}: „Cu multă dragoste se făceà Aretusa că nu ştie aceasta mai denainte. Şi cu multă minte ce aveà acea copilă şi-au rădicat sprăncenele cu multe meşteşuguri şi cu ochi căutând spre cer, arătà că se minunează şi arată că fără de ştire îi este aceasta".*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Au căzut foile 25—28, cuprinzând convorbiri de ale Aretusei cu Frosina şi începutul primei întâlniri a Aretusei cu Erotocrit.

Pe pagina întâia a manuscrisului se află însemnarea următoare: „Începutul acestui Irotocrit să faci în zilele preluminatului domnului nostru Scărlat Alecsandru Calimah voevod, 1818 octv. 8". Iar la sfârşitul manuscrisului, foaia 88ᵛ, se însemnează următoarele: „S'au isprăvit la novemb. 28, 1818, scrisă de mine Şimion Popa". Apoi ceva mai jos: „Din porunca D-sale sulger Şimion Oprişan, am scris acest Erotocrit, fiind eu slugă în casă a D-lui. Şi s'au (scris) la târgul Pietrii, ţinutul Neamţului. Şi cine s'ar ispiti, ca să-l fure, să fie afurisit şi blăstămat de toţi sfinţii şi de maica Domnului nostru Is. Hr. şi de mine păcătosul Şimion Oprişan". Iar pe o foaie adaosă la sfârşit de legător, se mai însemnează că „acest Erotocrit au fost a protopopului şi mi-l-au dăruit mie, iar cine s'ar ispiti să-l fure, să fie . . . 825 genari 12".

Manuscrisul a fost mai nainte în Biblioteca centrală din Bucureşti şi de acolo a trecut în biblioteca Academiei Române.[1]

Copistul lui **ba** a fost om fără multă învăţătură. Trece de la o versiune la alta în mijlocul propoziţiuni, fără să bage de seamă că fraza îi rămâne încurcată. Pe Aretusa o face „împărăteasa Franghii"[2]; „poeticul" — care e traducerea lui ποιητής din original — îl transcrie mereu „politicul", până la foaia 35, când bagă de seamă greşala ce-o face. „Paremiia" din fraza „la vreme de nevoie, zice paremiia, că se cunaşte prietenul cel bun"[3] devine „Irimie"[4], iar din „ţara Egripului"[5] face „ţara Egepetului."[6]

Povestirea din **ba** începe ca în **B** şi **C** şi are acelaşi sfârşit confuz ca şi **A**. Copistul începuse întâiu pe foaia a treia să copieze traducerea introducerii din Cornaro, în aceleaşi versuri ca şi **A**, afară de două pe cari le adaogă, şi-a tras apoi pe seamă şi, fără să termine introducerea, a început a copiă, începând de astă dată de pe pagina întâia, versiunea din **B.** şi **C**.

1) Gaster Chrest. II. p. 179—183 reproduce din **a** *doaă fragmente. Despre* **ba** *vezi şi Gaster Lit. pop. p. 130 şi Gesch. p. 339.*

*2)***b**, *foaia 1ᵣ paginaţia copistului.*

*3)***A.** *f. 133ᵣ.*

*4)***a**, *f. 41ᵣ.*

5) **A**, *f. 158ᵣ.*

6) **a** *f. 55ᵣ. La greşala aceasta îl are soţ şi pe copistul unicului manuscris grecesc al lui Erotocrit. Vezi Xanth. p. 90, ap. crit. la v. 201 şi 203 şi pag. 412, στ. 203:* Ἔγριπος.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Alte manuscrise.

Afără de manuscrisele de mai sus ale Erotocritului românesc, mai sânt încă două, despre cari avem ştire. Unul, din 1806, e msul n-rul 72 din colecţia de mse a d-lui M. Gaster în Londra[1], iar din cellalt, care erà de pe la 1800, M. Eminescu a avut şase foi.[2] Incepùtul povestirii din aceste foi a fost publicat de Gaster, Crest., II, p. 178—179. Judecând după acest fragment, manuscrisul lui Eminescu cuprindeà o versiune a Erotocritului românesc asemănătoare cu cea din **BCb**, dar şi mai prescurtată.

II. Traducerile româneşti ale Erotocritului lui Cornaro.

Cum a ajuns Erotocritul în literatura românească.

Numărul relativ mare al manuscriselor, răspândirea lor, precum şi prelucrările ce le-a suferit Erotocrit ulterior în româneşte, arată popularitatea de care s'a bucurat această carte la Români. Popularitatea ei ne-o mărturiseşte şi Anton Pann, când spune că această carte

Numa'n rumâneşte, până astădată
Nu s'a văzut încă în tipărire dată.
Dar tradusă în prosă la mulţi se găseşte,
Si la alţi în versuri ca şi în greceşte."[3]

Astfel fiind, nevrând ni se pune întrebarea pe ce cale a putut să ajungă la Români poema romantică cretană care e Erotocritul lui Cornaro,

In literatura slavă de unde ar fi putut ajunge la Români nu este nici o urmă a Erotocritului.[4] In literatura românească, Erotocritul lui Cornaro a intrat cu siguranţă de-a dreptul de la Greci.

Poema lui Cornaro, îndată după apariţia ei, a devenit foarte populară în Creta. Când, în anul 1669, această insulă fu cucerită

---

1) Gaster Gesch. p. 339.

2) Gaster Lit. pop. p. 129 şi Gesch. p. 339, unde se spune că e de: pe la 1812, pe când în Chrest. II, p. 178, că e din 1800.

3) Pann Erot. I. către cititori.

4) Vezi indicele în Courrière, Murko, Pypin şi Spasovic.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

de Turci, mulţi Cretani luând toiagul pribegiei, au luat cu ei manuscrise de ale lui Erotocrit.[1] Începând cu anul 1713, Erotocrit a fost şi tipărit în Veneţia de repetite ori, aflând astfel o largă răspândire în toate ţările, pe unde ajungeau oameni mai culţi de ai Grecilor.

Şi e în de obşte cunoscut că atunci, când Turci căutau să înăbuşe, în marginile stăpânirii lor, orice pornire culturală a Grecilor, cele mai alese spirite ale elenismului s'au refugiat în ţările româneşti.[2] Mai ales în timpul domnilor fanarioţi, mare a fost imigraţia grecească în Principate. In Iaşi şi în Bucureşti au existat, un veac şi jumătate, şcoale înalte greceşti.[3] Cu Greci învăţaţi cari au abătut şi au, trăit pe pământul românesc, şi între cari unii au fost chiar de origine cretană,[4] a venit cu siguranţă şi Erotocritul lui Cornaro.

Că în româneşte a fost tradus de-a dreptul din greceşte ne-o mărturisesc şi manuscrisele **A** şi **C**. **A** ne spune că această istorie s'a aflat „scrisă în stihuri aşa lungi, dată în tipar grecescu şi vruiu şi eu în limba mea pe larg să tălmăcescu“.[5] Iar C: „Această carte foarte inscusită şi frumoasă s'au scos şi s'au tălmăcit de pe elinească pe limba moldovenească de Hristodor Ioanu Trapezontu“.[6]

Hristodor Ioanu Trapezontu.

Cine să fi fost acest Hristodor Ioanu din Trapezunt, care a tradus pe Eroctocritul lui Cornaro în româneşte şi când să fi trăit?

Din Trapezunt, dar mai ales din mănăstirea Sumelà de lângă acest oraş, au venit mulţi călugări şi învăţaţi în ţările

---

1) Xanth. p. XXIV.

2) Παρανίκα Σχεδ. p. 182—185 şi C. Erbiceanu, Bărbaţi culţi greci şi români şi profesorii din Academiile din Iaşi şi Bucureşti, Anal. A. R. tom. XXVII (1905). Mem. Sect. ist, p. 143—178.

3) Vezi Iorga Geschichte des rum. Volkes, Gotha, 1905, vol. II, p. 63 şi 65; Xenopol-Erbicianu, Serbarea şcolară dela Iaşi, 1885, pag. 98—105.

4) Iorga, XVIII, vol. I. pag, 520, nota 4 şi C. Erbiceanu, Bărbaţi culţi etc. pag. 154.

5) Vezi pag. 27.

6) Vezi pag. 32.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Dacoromania I

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

românești.[1]) An de an, plecau din Trapezunt în Țara românească și Moldova călugări după milostenii și ajutoare.[2]) Dar nici pe unul nu-l găsim având numele Hristodor Ioanu.

Un Σουμελίτης Χ. Ἰωάννου Τραπεζούντιος a scris pe la 1780 în Constantinopol o culegere de citate, adunate din felurite cărți.[3]) Tot în același an, îl găsim semnând la fel o scrisoare ce-o tri-

---

1) Vezi Κυριακίδης Βιογρ. *pag. 61 :* Παρθένιος ὁ Μολδαβίας; *p. 63 și 67 :* Σεβαστὸς ὁ Κυμινητης *(Iorga XVIII, v. I. p. 34) ; p. 83—84 :* Θεόδωρος ὁ Συμεῶνος: *91 :* Παναγιώτης Σινωπεύς; *97 :* Ἰγνάτιος Χαλδ'ας: *98:* Γεώργιος Θεοδώρου *(Iorga XVIII, v. I. p. 59) ; p. 98—102 :* Γεώργιος ὁ Ὑπομενᾶς *(Iorga XVIII, v. I. p. 59) ; 104:* Ἰωάννης ὁ Ὑπομενᾶς (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς *v. I, p. 411, nr. 406) ; 105 :* Θεόδωρος Χατζῆ Πέτρου; *107 :* Λάζαρος Σκρύβας, *fost secretar al lui Ioan Mavrocordat și învățătorul beizadelei (Iorga XVIII, v. I, p. 465) ; 113 :* Διονύσιος Κουζάνος, *care a scris în anul 1769 o istorie a mănăstirii Sumela și rânduiala slujbei sf. părinți Varnava și Sofronie, tipărită în București ; p. 120, nota 127 și p. 121 n. 129 :* Ἰωάννης ὁ Οἰκονόμος ; *123 :* Γερβάσιος ἐξ Ἰβηρίας; *125 :* Ἱερεμίας Περιστερεώτης; *129 și 131 :* Φιλόθεος Ἀρχιμανδρίτης , *144 :* Ἀνανίας Κουζανός ; *147 și 148 :* Ἠλίας Κανδήλογλους : *149* Ἰωάννης Χατζῆ Γεωργίου ; *153 :* Γεράσιμος Δομνηνός, *care a obținut de la Alex. Moruzi 400 și de la Ghica, al Țării românești, 200 de lei ajutor anual pentru școala* Φροντιστήριον *(Academie) din Trapezunt. Dintre aceștia Sevastos Chiminitul, Teodor Simion, Gheorghe Teodor, Gheorghe Ipomenàs și Lazar Scrivas (adecă scriba, secretar ; Russo, St. și Crit. p. 99—101) au fost directori sau profesori ai școalei domnești (academie).*

Vezi și Κυριακίδης Ἱστ *pp. 98, 140, 150, 152, 172, 173 ;* Εὐαγγελίδης *pp. 252-255 ; 257-261 ; 264-265 ;* Σάθας Φιλ. *p. 458-459.*

2) Κυριακίδης Βιογρ. *pag. 102,* Ἱστ. *p. 187. Iar Domnii țărilor românești Scarlat Ghica, Mihaiu Racoviță, Alex. Ipsilanti au hotărît, să se plătească în fiecare an din veniturile salinelor ajutoare fixe de 100 lei argint M-tirei Sumelei. Vezi* Κυριακίδης Ἱστ. *p. 141—147, unde se dau hrisoavele domnești și* Βιογρ. *p. 128.*

3) La sfârșitul citatelor culese din Grigore Teologul se află însemnarea : „ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ Σουμελίτη Χ. Ἰωάννου Τραπεζουντίου ἐπὶ ἔτους σωτηρίου ,αψοθ' ιδ' ἡ Δεκεμβρίου ἰσταμένου", *adecă s'au scris de mine H. Ioanu din Trapezunt dela mănăstirea Sumelă, la anul mântuirii 1779, 14 Dec. Iar la sfârșitul culegerii :* „Ἐν ἔτει σωτηρίου ,αψπ' Φεβρουαρίου ἰσταμένου ἐν Κωνσταντινουπόλει", *adecă în anul mântuirei 1780, Februar în Cpol. Vezi Lambros Cat. I, pag. 294 ms nr. 3256 și* Εὐαγγελίδης *p. 263.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

mite mitropolitului din Trapezunt. [1]) Pe acest X. Ἰωάννου, Lambros îl citeşte Χατζηιωάννου Τραπεζούντιος Σουμελίτης. [2]) Cum însă pe acest Σουμελίτης îl întâlnim încă odată numai sub numele X. Σουμελίτης [3]) şi χατζῆ nu se pune decât numai înaintea numelui de botez şi nu înaintea numelui ca Σουμελίτης bună oară, care indică originea, X. nu poate fi decât prescurtarea numelui de botez şi nu prescurtarea apelativului χατζῆ care arată că cutare Ioan sau Grigore a vizitat locurile sfinte. Dacă X. în X. Ἰωάννου ar fi χατζῆ, atunci prin Ἰωάννου s'ar arătà numele de botez al tatălui, fără a se indicà şi numele fiului; şi doar despre aceasta e vorba.

Dacă din X., care e prescurtarea numelui de botez, s'ar citì *Hristodor*, am primì numele traducătorului în româneşte al Erotocritului lui Cornaro: *Hristodor Ioanu Trapezontu*. Din punct de vedere cronologic s'ar potrivì foarte bine. Căci cel mai vechiu manuscris al Erotocritului românesc **B**, care are aceiaşi versiune ca **C**, unde se aminteşte Hristodor Ioanu Trapezontu, e din 1785, iar X. Ἰωαννου Τραπεζόντιος a scris pe la 1780 culegerea de citate amintită.

Acest Hristodor Ioanu trebue să se fi aşezat după aceea în România, căci pe la 1818 întâlnim la Iaşi un mare negustor de lipscănie cu numele Hristodor Ioan.[4]) Un alt Hristodor Ioan, probabil tot negustor, în Bucureşti se găseşte într'un document din 10 Maiu 1823.[5])

---

1) Vezi Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, *etc. Atena, 1852, pag.* ια'-ιβ', *nota 1, unde e reprodusă scrisoarea pe care o semnează:* Ὁ τῶν εἰλικρινεστάτων, κατὰ πνεῦμα αὐτῆς υἱῶν ἐλάχιστος Σουμελίτης Χ, Ἰωάννου, ὁ Τραπεζούντιος.

2) Vezi Indicele în Lambros Cat. II, p. 581.

3) „Τὸ παρὸν χειρίσιον κἀμοῦ Χ. Σουμελίτη ἐγγράφει ἐν ἔτει σωτηρίου τῷ ,αωε' (1805) κατὰ μῆνα Ἰανουάριον." *Lambros Cat. I. p. 287, ms nrul 3219 şi vol. II, p. 581 sub voce* χατζηιωάννου.

4) Vezi Teodor Vârnav, Istoria vieţii mele, scrisă la 1845, Bibl. Minerva, 1908, pag. 57.

5) Furnică, Din istoria comerţului la Români, Bucureşti, 1907, pag 317.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Traducerea românească a lui Hristodor Ioan trebue să se fi făcut cam între anii 1770 şi 1780, căci **C**, care e din 1785, e un început de localizare în româneşte a lui Erotocrit. Şi această localizare cu greu se va fi făcut de-a dreptul din original de către Hristodor Ioanu, mult mai uşor însă, precum vom vedeà mai la vale, de un Român, după traducerea lui Hristodor Ioanu, care circulà acuma de vreo câţiva ani în româneşte.

Erotocrit a fost tradus în româneşte de două ori

Gaster spune că „die rumänische Übersetzung wurde nach einer Prosaauflösung dieses Gedichtes hergestellt, jedoch nur die Erzählung ist in Prosa, die Dialoge und Briefe dagegen in Reimen“[1] E o aserţiune cam nelămurită. Şi în original şi în traducerile româneşti, partea cea mai mare a poemei e în dialog, povestire fiind puţină. In original scrisori nu sânt de loc. Asemănarea dintre original şi traducerile româneşti e prea mare decât să se fi putut face după o parafrazare în proză. Şi apoi nu avem nici o ştire din altă parte, că Erotocrit ar fi suferit în greceşte şi o prelucrare în proză.

In româneşte, Erotocritul lui Cornaro a fost tradus de două ori. O traducere, reprezentată prin **B C b**, a fost făcută de un Grec ştiutor de româneşte, Hristodor Ioanu din Trapezunt, precum ne-o mărturiseşte **C**.[2] Traducerea e scrisă în întregime în proză şi a fost făcută după originalul în versuri al lui Cornaro, căci desfăşurarea întregii acţiuni, afară de părţile, unde se încearcă localizări şi cari sânt mai târzii, se ţine prea fidel, chiar în amănunte, de original, decât să se poată închipuì un intermediar între original şi traducător. Traducerea lui Hristodor nu ni s'a păstrat în forma ei primitivă, ci într'o formă prelucrată cu localizări. Asupra acestei prelucrări vom mai revenì. Traducătorul fiind grec, se explică puţinele grecisme şi reminiscenţe clasice ce se mai găsesc încă, precum bună oară: „în frunzile inimei“[3] **B** f. 5 , 79^{r}; **C** p. 8, 115 şi aiurea; „dumnezeii Olimbului“ **B** f. 98$_{r}$, 107^{r}; **C** p. 141, 155.[4]

---

1) Gaster Gesch. p. 339.

2) Vezi p. 32.

3) Grecismul „frunzile inimei“ devine în ms Eminescu: „lespizile înimei“. Vezi Garter Chrest. II. p. 179.

4) Fără ca „Olimpul“ să fie amintit în Cornaro.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Cealaltă traducere, reprezentată prin **A M a,** a fost făcută deasemenea după originalul în versuri al lui Cornaro, de un Român, precum ne spune traducătorul însuşi că această istorie a găsit-o scrisă în stihuri lungi, tipărite în greceşte, şi că el a vrut s'o tălmăcească în limba lui.[1] Traducerea e scrisă, partea cea mai mare, în proză şi numai părţi mai mici, de obiceiu părţile cu un fond pronunţat liric şi scrisorile, sânt în versuri felurite

Dar şi în afară de mărturiile traducătorilor înşişi, Erotocritul românesc, aşa precum ni s'a păstrat în manuscrisele ce le avem, arată că avem a face cu două traduceri deosebite. Căci versiunea **A M a,** deşi e cea mai apropiată de original, totuşi în unele locuri diferă. Şi tocmai în aceste locuri versiunea **B C b,** cu toate că se depărtează cel mai mult de original, fiind un început de prelucrare, redă întocmai originalul. Astfel bună oară în locul, unde Haridimos îşi omoară din neştiinţă nevasta, în original şi în **B C b**, cari redau toate amănuntele originalului, Haridimos merge împreună cu soţia sa la vânătoare, adoarme la marginea unui izvor, nevastă-sa se furişează şi se ascunde în nişte tufe punându-se la pândă, ca să vadă, dacă nu o înseală soţul cu o fată de păstor din partea locului. Haridimos visează că o fiară îl sfâşie, se trezeşte, ia arcul şi văzând mişcându-se ceva, dă cu două săgeţi, crezând că e o fiară, şi astfel îşi omoară soţia[2] In **A M a,** toată povestea e redată mult mai pe scurt, fără toate amănuntele. Haridimos pleacă singur la vânătoare. Nevastă-sa se ia pe urma lui în caretă, lasă careta într'un loc ascuns de lângă stâna cu fata de păstor şi se ascunde într'un crâng din apropiere. De odată vede pe Haridim venind dela vânat, i se pare că nu e ascunsă şi ascunzându-se mai bine, tufa se clatină ş. a. m. d.[3]

Alt loc de felul acesta e cel în care se descrie începutul luptei între Haridimos şi Spitholionda. Acesta îl învinovăţeşte că tatăl lui i-a furat sabia, iar Haridimos spune că părintele său a luat sabia în luptă dreaptă de la tatăl lui Spitholionda. Şi-atunci: „La spusăle Criticosului veni mărturie însuşi ficiorul craiului de la

1) *Vezi pag. 27.*
2) **B** *f. 24v—28r,* **C** *p. 35—40 şi* **b** *f. 9r—10r.*
3) **A** *f. 64v—66v şi* **a** *f. 10v—11r* **M** *p. 97—100.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Chipru care ştiă toată pricina, fiindcă la Chipru se întâmplase şi-i spusăsă tată-său cum au cursu gâlceava şi ce viteaz s'au arătat. Criticosul atunci. Aşijderea mărturisiră şi toţi ceilalţi după auzite; precum spusăsă Criticosul.

Impăratul:

Căutând către Caramanitis zice: N'aş fi vrut fătul meu" ş. a. m. d. [1]

E interesant că în această versiune se adoagă amănuntul că lupta dintre părinţii vitejilor ce se ceartă pentru sabie, s'ar fi petrecut în insula Cipru; şi acest pasagiu chiar are în **A M** titlul deosebit de „Istorie". Amănuntul acesta nu se află nici în original[2] nici în prelucrările lui Fotino şi Pann[3] şi nici **B C** nu-l au, ci redau întocmai şi pe de-a întregul locul din original: „Dar într'aceste amestecături şi mari vrăjbi alergă mulţimea de norod şi de voinici, ca să vadă ce este pricina vrăjbii acestor doi voinici. Şi auzind pe Spithalion caramanlău ce vorbiă şi ce strigă cu străşnicii în norod, auzeă şi luă seama şi la vorbile lui Haridim şi aşteptă şi pre împăratul ca să vorbească şi poate ca să audă şi ceva să poruncească. Iar împăratul cu mare linişte s'au întorsu şi cu neajunsă şi nemărginită înţelepciune cu faţa către Caramanlăul şi îi zice aşa.

Împăratul zice către dânşii:

Eu nu socoteam că să auz astăzi[4] ş. a. m. d."

De unde o fi luat **A M** a amănuntul că lupta dintre părinţii lui Haridimos şi Spitholionda a avut loc la Cipru sau cum de-a venit să spune aceasta, nu se poate şti.

In sfârşit încă un loc pe care traducătorul român îl traduce greşit, iar Histodor Ioanu îl dă corect. Sânt versurile:[5]

Κράζουν-τὸ 'Ρῆγα 'ς μιὰ μεράˌ καὶ λέσιν-του μὲ γνῶσι,
Πῶς τὰ πενῆντα νὰ χαθῇˌ καὶ τό 'να νὰ γλυτώσῃ.

Va să zică, după biruirea lui Arist, Erotocrit fiind greu rănit, doctorii cercetându-l „cheamă pe împărat de-o parte şi-i spun cu înţelepciune, că pe cincizăci de părţi e să se piardă

1) **A** *f. 69r* **M** *p. 107 şi* **a** *f. 12r*
2) *Xanth. Erot.* **B** *vers. 913—920.*
3) *Fotino I, p. 203—204; Pann Erot. II, p. 60.*
4) **B** *f. 31v şi* **C** *p. 46.*
5) *Xanth. Erot.* **E** *vers. 41—42.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

şi pe o parte numai să scape.“ Hristodor Ioanu a redat înţelesul corect, căci în **B C** se spune: „O mie este ca să moară şi una să se şcoale,“[1] în vreme ce traducătorul român scrie: „Prea puternice împărate, noi câte 50 sântem bucuroşi să ne prăpădim, numai ca să câştige împărăţia ta şi patria un giuvaer ca acesta. Dar avem prea puţină nădejde“[2].

Afară de aceste deosebiri, Hristodor Ioanu pune în locul *Vlahilor* din original[3] pe *Unguri*[4], pe când traducătorul român îi păstrează pe Vlahii din Cornaro.[5] Mai face să amintim încă, că **B C b** împărţesc povestirea prin mulţime de titluri, ca bună oră: „Facem cuvânt pentru scularea lui Erotocrit din boală,[6] Venim pentru adunarea feciorilor de împărat şi acelor de crai şi a altor voinici viteji,[7] Pildă cătră cei ce iubesc aşişderea,[8] Purcedirea lui Erotocrit,[9] Aretusa zice cătră Frosina[10] ş. a. m. d., pecând **A M a**, pun ca şi în original sau numai numele celui ce vorbeştè sau calificativul ca: *împăratul, soldaţii*, sau în sfârşit *poeticul*, traducerea lui ποιητής.

Traducerea A M a.

Traducătorul român, a cărui traducere ni s'a păstrat în mss **A. M. a**, trebue să spunem că în general se ţine destul de fidel de original. Pagini întregi sânt traduse aproape cuvânt cu cuvânt.[11] Totuşi trebue să subliniem cuvintele *în general*, căci fiind vorba de o povestire poetică desvoltată de multe ori prea pe larg, atât traducătorul cât şi copiatorii n'au stat pe gânduri să redeà mai pe scurt unele locuri ce li-se păreau prea amplificate, să introducă modificări, să-şi adoagă reflexiile lor, să scoată cuvinte, ba chiar fraze întregi, dacă nu se stingherea înţelesul. Astfel, de pildă, descrierea luptei dintre Haridim şi Spitholionda e redată mai

---

1) **B** *f. 113r*, **C** *p. 164.*
2) **A** *f. 190v şi* **a** *f. 69*
3) *Xanth. Erot.* Δ *v. 851 urm.*
4) **B** *f. 10lr*, **C** *p. 144.*
5) **A** *f. 159r*, **a** *f. 56v* **M** *p. 213.*
6) **B** *f. 10r* **C** *p. 15.*
7) **B** *f. 10r*, **C** *p. 16.*
8) **B** *p. 87r*, **C** *p. 126.*
9) **B** *f. 91r*, **C** *p. 131.*
10) **B** *f. 94r*, **C** *p. 136.*
11) *Vezi bunăoară Erot.* Δ *v. 1—590 şi* **A** *f. 137v—151v*, **a** *f. 43 52.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

pe scurt decât în original. [1] Câte odată sânt introduse chiar inovaţii, dacă se credeà că aşa ar fi mai potrivit, Astfel, după terminarea luptelor de întrecere, la încoronarea lui Erotocrit, au loc şi dialoguri între împărat şi Erotocrit, dialoguri pe cari în original înzadar le-am căutà.[2] Deasemnea şi scrisorile lungi în versuri ce şi le trimit Erotocrit şi Aretusa, sânt o inovaţie a traducătorului român.[3]

Valoarea literară a traducerii A M a.

Traducerea e scrisă, precum am spus, partea cea mai mare, în proză, dar sânt părţi mai mici şi în versuri. Versurile redau de obiceiu locul respectiv din original.[4] Totuşi uneori sânt inspiraţii de ale traducătorului, după situaţia dată din Erotocrit.[5] Versurile sânt slabe şi cu reminiscenţe din poezia populară ca

„Apoi mă duceam acasă
Cu inima friptă arsă."[6]

Sau:

Ci ah, soare şi tu lună,
Ascultă fă vreme bună,
Mij ociţi să biruesc,
Ce doresc să izbândesc."[7]

Proza nu e lipsită de valoare literară şi traducătorul izbuteşte să traducă de multe ori frumos, în icoane neaşteptate şi puternice.

Erot. A. versul v. 468: μὴ γνώθοντας, κι ὁ ἔρωτας ὁντὲ γελᾷ, μᾶς κρούει il face pe româneşte: „nu ştie primejdia dragostei, că-i este urzeala dulce şi bătătura amară."[8]

---

1) Vezi Erot. B v. 987 1238 şi A f. 70r—73v, a f. 12v—13v Conf. şi Erot. A v. 2111—2255 cu A f. 46v—29v; E v. 1—525 cI A f. 97r—101v a f. 22v—24v.

2) Vezi Erot. B v. 2415—2458 şi A f. 97r—95r, a f 22r.

3) A f. 102r—108v, 112v—113v, 126v—129v, M p. 137—147, 175—178.

4) Conf. Erot. A v. 705—710 cu A f. 16r; A v. 893—940 cu A f. 20 A v. 1195—1200 cu A f. 26r; A v. 1233—1264 cu A f. 26v—27r; A v. 1394—1410 cu A f. 30 ş. a.

5) Vezi de pildă A f. 33v—34r unde traducătorul adoage dela el versuri, precum şi l-ea închipuit că Erotocrot trebue să le fi scris sub portretul Aretusei. Mai vezi şi A f. 37, 155v—156r; a f. 54v ş. a.

6) A f. 107r.

7) A f. 161r, a f. 57v, M p. 217.

8) A f. 1/r

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

B v. 1239—40: Μὰ ἡ-'Αρετοῦσα δὲ μπορεῖ νὰ κοιμηθῇ ὅπου πάει
ἀμ' ἐστρουφογυρίζουντον στό 'να κ' εἰς τ' ἄλλο πλάι.

e tradus: „Intr'o asemenea patimă se află şi Aretusa, în vifor de gânduri că nu închideà ochii toată noaptea."[1]

B v. 179—180: 'Εκείνη ποὺ μὲ λάβωσε, κι ὁποὺ πολλὰ μὲ κρίνει
ἡ-ὀμορφιά κ'ἡ λάψι τσι τοῦ ἡλίου τσ' ἀχτῖνες σβήνει

Traducerea românească întrece chiar frumuseţea originalului. Căci în original „frumuseţea ei întunecă până şi razele soareluî", în româneşte însă

„Frumuseţea ce iubesc este a lumii rază,
Soarele din lumina ei luând, luminează."[2]

In sfârşit să mai dăm încă un exemplu:

B v. 531—532: Τὴ λαμπιράδα τσὶ φωτιᾶς ὡρέχτηκα κ' ἐθώρου,
κ' ἐσίμωσα κ' ἔκάηκα, νὰ φεύγω δὲν ἐμπόρου.

„Din scrisa norocului
Iubii para focului,
Care măcar că m'au ars,
Dar tot nu pociu să-o las.
Văz răpunere de cap
Şi nici pociu nici voi să scap."[3]

Aceste puţine pilde arată că traducătorul nu erà lipsit de orice iscusinţă literară.

Limba din povestire e cea din epoca fanarioţilor, împestriţată cu multe neologisme greceşti din acea vreme.[4]

III. Prelucrările româneşti ale Erotocritului lui Cornaro.

a) Prelucrarea din B C b.

Schimbări şi localizări.

Mss **B C b** ne dau un Erotocrit românesc modificat. Modificările acestea sânt de obiceiu localizări mai mult sau mai puţin pronunţate.

Astfel, Erotocrit şi Aretusa cresc de copii mici la un loc în

1) **A** *f. 63v.* **M** *p. 114—115.*
2) **A** *f. 55v.*
3) **A** *f. 64r.*
4) **A** *f. 142r* **M** *p. 186: parigorisească; f. 159v: paraclinisì; f. 123r. ploroforisit f. 9v epihiriească; ş. a.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Dacoromania 1

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

harem, învăţând la acelaşi dascăl. Când Erotocrit ajunge voinic, împăratul îl scoate din harem. Deprins fiind să stea de vorbă cu Aretusa, ceaşcă într'o zi să intre în harem, dar e oprit. Intorcându-se acasă „căzù la voe rea şi la grele şi mari gânduri, că s'au nebunit de dragostea Aretusei." Silinţele sale de a se întâlnì cu ea fiind zadarnice, îşi face, de mângâiere, în grădină, în mijlocul unui havuz, un chioşc frumos şi „aşa în toate zilele mergeà şi se pedepseà în chioşc singur, făcând stihuri de dragoste Aretusei." Acolo a zugrăvit şi chipul Aretusei ca şi când ar fi fost aevea, deşì nu ştià meşteşugul zugrăviei. Nimică însă nu-i ajută, căci focul dragostei îl arde grozav. Iubirea-i ţăinuită însă nimărui nu o spuneà de frica împăratului şi a tatălui său.

Ca la doi ani după aceea şi-a făcut un prieten, tot fecior de boier, cu numele Polidor. I se destăinueşte, dar nici mângâierile şi sfaturile acestuia nu-i ajută mult. După câtva timp îl chiamă să meargă împreună, la 3 ceasuri de noapte, să cânte sub seraiul împărătesc. Cântă din gură şì din tambur. Aretusa ascultă cu însufleţire.

După mai multe seri, împăratul auzind şi el, a chemat zapciii curţii şi i-a întrebat: „Supt săraiurile mele, cârşmă este, de nu pot să mă odihnesc de cântările beţivilor?" Un căpitan cu 8 străjeri sânt trimişi să prindă pe cântăreţi. Cei trimişi încearcă dintr'odată să puie mâna pe ei cu puterea, dar Erotocrit şi cu prietenul său taie pe trei, pe doi îi răneşte, iar trei scapă teferi. Aceştia raportează împăratului cele întâmplate. Se întăresc pazele. Erotocrit trimite la curte pe Polidor, ca să vadă ce se vorbeşte. De teamă să nu fie descoperit, ascultă de sfatul prietenului său şi pleacă la moşie. Cheile dela chioşc le lasă la maică-sa, cu jurământ că nu le va da nimărui.

După trei luni, Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, se îmbolnăveşte de moarte. Sânt trimişi „călăraşi din moşie în moşie, să găsească pe Erotocrit, că moare taică-său .... iar păr a-l găsì călăraşii pe Erotocrit, pentrucă nu ştiau în ce parte de loc se află, şi păr a venì călăraşii cu Erotocrit, s'au însănătoşat Pezostrat taică-său."[1] Şi a venit împărăteasa cu Aretusa să here-

1) Până aici e reprodusă şi versiunea asemănătoare, dar mult mai prescurtată, din ms Eminescu, de Gaster, Chrest. II, p. 178—179.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

tesească pe Pezostrat, ca s'a făcut bine leşind la plimbare în grădina, Aretusa zăreşte chioşcul din mijlocul iazului şi, la dorinţa ei, maica lui Erotocrit, neavând încotro, îi dă cheile de la chioşc Aretusa pricepând stihurile de pe pereţi, se face că are nevoie de odihnă, trimiţând astfel roabele afara şi rămâind numai cu Frosina, dadaca ei Uitându-se la zugrăvelile de pe pereţi, zăreşte o cheie de argint Cu ea deschide un dulap, în care a găsit „nişte tetraji" cu stihuri scrise de Erotocrit despre dragostea ei, iar în fundul dulapului zăreşte un cuiu de argint şi pe cuiu o cheie de aur Cu ea a deschis un „sanducel de aur bătut cu rubinuri şi cu smaragduri şi cu diamanturi şi cu rânduri de mărgăritare" In el, într'o muşama învelită, află chipul ei zugrăvit de Erotocrit Văzând ea toate acestea, „s'a aprins inima ei, ca un foc iute ce arde, cu dragoste către Erotocrit şi dintr'acel ceas, zi bună, păr la împreunarea lor, n'a mai văzut" [1]

Astfel aproape intreg cântul întâiu din Erotocritul lui Cornaro e localizat şi redat mult mai pe scurt Ospăţul dat de împăratul Iracli spre a descoperi pe cântăreţi e scos afară, iar convorbirile dintre Erotocrit şi Polidor, dintre Aretusa şi Frosina sânt parte suprimate cu totul, parte date pe scurt de tot

Nunta dela sfârşit e descrisă ca o nuntă românească, cu masă mare şi multă veselie, „care nuntă era nespusă, şi a ţinut nunta cincizăci de zile, făcând şi mare dunalma "[2] De asemenea, când Erotocrit s'a dat pe faţă, „a poruncit împăratul să se faca dunalma pentru venirea lui Erotocrit patruzeci de zile şi au aruncat la vreo cinci mii de tunuri "[3] Iar când Erotocrit se luptă cu potrivnicii, mai ales cu Arist, îi aruncă in sus de trei stânjeni, de intră cu capul in pământ, când cad în jos, în tocmai ca in luptele lui Făt frumos cu zmeii din povestile noastre

Adăogiri Pe lângă localizări, versiunea Erotocritului românesc din **B C b** cuprinde şi ádăogiri noi Astfel Erotocrit se întoarce acasă, după biruinţa dela „ipodromie", cu un alaiu aproape

---

1) **B** *f 7r*, **C** *p 10*
2) **B** *f 125r* **C** *p 181*
3) **B** *f 126r*, **C** *p 183*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

domnesc, a cărui descriere lipseşte în original. Nou e şi alaiul cu care e dus Erotocrit leşinat şi rănit, la curtea împărătească, după biruinţa câştigată asupra lui Arist. „Şi îndată au gătit alaiu mare împărătesc întru carele alaiu erà o mie de mii de ostaşi îmbrăcaţi cu haine verzi şi roşii, care închipuià mare bucurie, erà şi o sutăcincizăci de mii de căpitani, şi cu săbiile scoase, şi erà şi nouăzeci de mii de maiori şi toţi cu straele vinete, iarăsi cu săbiile scoase... iar înaintea caretii erà toţi sfetnicii cu coroane împărăteşti în cap... au ieşit înaintea alaiului toţi preoţii dumnăzăilor, cari ţineau în mânile lor afumători, asişderea preoţii cei mai tineri aveau în mânile lor făclii aurite, şi voinicii cântau cu versuri ca de îngeri... iar preoţi erau ca la zece mii."[1] Împăratul de bucuiria biruinţii a dăruit fiecărui preot câte zece galbeni. Şi astfel l-au dus pe Erotocrit la curtea împărătească.

Un exemplu instructiv cum Erotocritul românesc erà modificat mereu prin adăogiri de la copist la copist, ne oferă ms **C**. Copistul copiind aceiaşi versiune ca în **B b**, află de bine la un loc potrivit să facă un adaos pe care îl şi pune în paranteză. După-ce adecă Erotocrit bagă spaima în Unguri, Vladistrat ţine sfat cu boierii şi voievozii săi şi dă poruncă să se aducă un prizonier, de la care să se poată află cine e acel arap (care e Erotocrit), căci poate îl vor puteà îndemnà să nu se lupte sau poate vor izbuti să-l atragă de partea lor, prin daruri „ori că l-om face vreun voievod într'o ţară care a cere el din celea ce sânt supt stăpânirea noastră... Şi aşa, după două zile s'a prins omu şi au luat limbă dela el, cumcă nu ştie de unde vine şi unde se duce" şi nici cine este.[2] Şi astfel abia se hotărăşte să se dea lupta desdemineaţă, înainte de ce vine Erotocrit pe câmpul de luptă.

Valoarea literară a prelucrării B C b.

Povestirea din mss **B C b** e numai în proza şi e superioară celei din mss **A M a**. Versurile monotone sânt scoase cu totul, dialoagele lungi şi plictisitoare, plângătoare sau moralizătoare sânt date în rezumate scurte sau chiar suprimate. Aici nu

1) **B** *f. 113* **C** *p. 164—165; conf. şi* **B** *f. 64r*, **C** *p. 93.*
2) **C** *p. 146—147.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

mai poate fi vorba de o traducere a Erotocritului, ci de o repovestire şi prelucrare a poemei. Povestirea devine astfel mai zglobie şi mai vioaie şi se citeşte uşor şi cu plăcere. Iar limba e mult mai curată ca în **A M a**. Grecismele fanariote[1] sânt aproape disparente faţă de numărul lor din **A M a**.

Autorul prelucrării B C b.

Provine Erotocritul românesc, aşa precum ni s'a păstrat în mss **B C b**, chiar dela Hristodor Ioanu din Trapezunt? Nu credem! El a făcut o traducere care cu siguranţă că ţineà seama mai mult de original decât de prelucrarea. Şi apoi schimbările au caracter prea local, decât să fie făcute de un Grec din Trapezunt. Povestirea prescurtată şi modificată prin localizări provine dela unul din copiatorii de mai târziu, care trebuià să aibă şi oarecari înclinări literare. Şi acesta nu poate fi decât Vasile (Vârnav) ot Botoşani pe care-l aminteşte ms **C**. Familia Vârnavilor a fost doară o familie de literaţi.[2]

b) Filerot şi Antusa.

Sâmburele povestirii e luat din Erotocrit.

Schimbările Erotocritului românesc nu s'au oprit la forma păstrată în **B C b**, ci au continuat. E mai presus de orice îndoială că scrierea populară, cu titlul *Filerot şi Antusa*, care, în cele dintâi decenii ale veacului al 19-lea, a circulat mult în manuscrise, iar mai târziu a fost şi tipărită, nu e decât o prelucrare schimbată şi adăogită a Erotocritului lui Cornaro.[3] Ca şi Erotocrit, şi Filerot, bine văzut şi cinstit pentru destoinicia şi slujbele sale, la curtea împăratului Eladei *Periandros*, e iubit de fiica acestuia, cu numele *Antusa*. Aceasta neputând să-şi ascundă patima ei, este cunoscută de una de însoţitoarele ei, cu numele *Lucsandra*, care îndeplineşte întocmai rolul Frosinei din Erotocrit. Şi ea încearcă întâiu să o abată pe Antusa dela patima ei, prin fel de fel de sfaturi şi îndemnuri. Văzând însă că totul e

---

1) **B** *f. 94v*, **C** *p. 136: părataxis*, **B** *f. 24r*, **C** *p. 34, b. f. 9r: metahirisești.*

2) Iorga XVIII, vol. II, pag. 432–433, 432 nota 3, 439 nota 3 şi 6. O spiţă genealogică a familiei Vârnav, în care se găseşte cam spre sfârşitul veacului al 18-lea, un Vasile, vezi la D. Z. Furnică, Din istoria Comerţului la Rom. Bucureşti, 1908, pag. XIII—XIV.

3) Vezi şi Gaster, Lit. pop. pag. 129—131.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

zădarnic, se schimbă în sfătuitoarea şi păstrătoarea tainelor ei. Filerot, încurajat prin biruinţele câştigate asupra duşmanilor împărăţiei, cari de astădată sânt Perşii, iar nu Vlahii sau Ungurii, şi pus la cale de Antusa, întocmai ca şi în Erotocrit, trimite pe prietinul său *Alexandru*, care e o figură ştearsă a lui Polidor, la împăratul, ca să ceară în numele său mâna Antusei. Împăratul necăjit foc de această îndrăzneală a lui Filerot, îl trimite în surghiun, iar pe Antusa hotărăşte s'o mărite în grabă după feciorul împăratului din Atena. Antusa împotrivindu-se, iar împăratul auzind că ea iubeşte pe Filerot, porunceşte s'o ducă şi pe ea în surghiun la o capişte elinească ce erà într'o pustietate, iar pe împăratul Atenei îl roagă *să aibă adăstare*, de oarece Antusa ar fi bolnavă.

In timpul acesta, toţi împăraţii ai căror feciori fuseseră la un *zaifet* dat de Periandros, îi cer încuscrirea. Periandros se hotărăşte de astădată pentru feciorul împăratului din Macedonia, fiind el mai puternic. Ceilalţi prind mânie asupra împăratului Eladei şi pornesc cu războiu asupra lui.[1] Se ia hotărîrea, ca să se lupte numai câte un viteaz din partea fiecărei împărăţii. Împăratul Eladei dă veste în toate părţile întrebând că cine s'ar prinde să se lupte pentru împărăţia lui. Vestea a ajuns până la Filerot care se afla tocmai în *India*. Fiindu-i milă de patria sa, porneşte spre Elada. Mai întâiu însă se schimbă în arap, spălându-se cu o apă ce-o luase dintr'un izvor fermecat. Drept răsplată pentru biruinţa ce-o făgăduieşte împăratului, necunoscutul arap cere să-i dea de soţie pe Antusa. Incă înainte de luptă, se face logodna. La schimbul inelelor, împăratul se minunează de inelul dat de Filerot, „şi făcând pierderghie inelului, fiind foarte zarif, văzù marca cu numele lui Filerot."[2] Intrebat de-

---

1) La fel, feciorii de împăraţi jigniţi de a nu fi primiţi gineri, se pornesc cu războiu şi în basmul românesc „Făt frumos cu părul de aur". Vezi P. Ispirescu: Legende sau Basmele Românilor, ed. nouă ilustr. Minerva, Bucur. 1908, vol. I, pag. 240. Tot aşa şi pag. 203 din acelaşi volum se aseamănă cu **F** *pag. 4. De altfel credem a fi observat la Ispirescu şi unele întorsături de frază pe cari pare a le fi luat din Filerot şi Antusa (conf. Isp. vol. I, pag. 190 cu* **F** *pag. 29), ceea ce se prea poate, deoarece ms F a fost în posesiunea lui P. Ispirescu. Vezi Bianu Cat. vol. I, p. 439.*

2) **F** *pag. 207.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

unde-l are, spune că de la Filerot, pe care l-au mâncat fiarele Jalea Antusei e foarte mare, iar Lucsandra o mângâie.

In ziua hotărîtă pentru luptă vin toţi feciorii de împăraţi, cu mare alaiu, îmbrăcaţi şi împodobiţi ca şi vitejii cari iau parte la γλίοστρα din Erotocritul lui Cornaro. Intâiu vine alaiul feciorului de împărat din Atena. Acesta a fost logodit cu o fată bogată de boier. Umblând însă şi după Antusa, le pierde pe amândouă. Această păţanie a lui e închipuită printr'o zugrăveală pe coroana lui. E un câmp frumos cu o floare şi două albini. Albina nu vrea să meargă la floarea de lângă ea, ci aşteaptă să treacă fortuna de lângă floarea cea mai frumoasă, de la cellalt capăt al câmpului. Dar floarea de lângă dânsa se vesteşte de prea multă arsură a soarelui, iar cea de la marginea câmpului se frânge de ploaie şi albina rămâne păgubaşă de amândouă.[1]

După aceea vine alaiul lui *Emilian*, feciorul împăratului Traciei. Acesta *foarte se planisise* la nevasta unui boier, *Fevronie*. Şi ea cu mult meşteşug îi înşelă pe amândoi. Plecând ei amândoi odată la vânătoare cu împăratul, nevasta lui Fevronie „vrând a face şi celui dintâiu al ei ibovnic odată voia cu tot şartul", îl chemă la ea. Emilian însă de dorul iubitei sale, furişându-se de la vânătoare, o prinde, şi de atunci umblă numai cernit şi numai vrea să ştie de dragoste muierească, ştiind că e amăgitoare [2] Şi astfel vin şi ceialalţi feciori de împărat, şi anume feciorul împăratului de la Crit, Sparta, Italia, Corint, pe care-l chiamă *Lisimach*, şi în sfârşit *Evghenie*, feciorul împăratului din Macedonia, fiecare cu povestea şi zugrăveala sa, cari sânt plăsmuite după zugrăvelile şi poveştile vitejilor din cântul al 2-lea al Erotocritului.

La urmă apare Filerot; el e îmbrăcat în haine albe, spre a arătà că negreaţa ce-o are e numai pe de-asupra şi nu din fire. În faţa coifului îşi zugrăvise şi el istoria sa într'acest chip: În jurul unui foc stăteà un şarpe mare. În gură ţineà o pasăre de-o aripă. Pe de-asupra focului zburà altă pasăre. De

---

1) **F** *p. 214.*

[2] **F** *pag. 215. E vădit că povestea lui Emilian a fost plăsmuită după păţania lui Haridimos din Erotocrit.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

fum însă cea de jos nu o puteà vedeà. Iar sub zugrăveală erau stihurile:

„Cu tovarăş am venit, vrând să ne'ncălzim la foc,
Dar şarpele au simţit şi ne-au apucat pe loc.
Tovarăşul au scăpat Dar eu tot mă chinuesc,
Dar cu o aripă mă lupt şi gândesc să biruesc.“ [1]

Într'o zi Filerot învinge pe patru viteji, iar a doua zi pe ceilalţi patru. Se face nuntă. Împăratul îl întreabă cine e. Filerot spune o poveste asemănătoare cu povestea lui, apoi scoate „din sân o sticlă cu apă de cea albă, se spală pe obraz şi se face albu ca şi întâiu, încât îl cunoscù şi împăratul şi toţi ceilalţi, că cu adevărat el este Filerot “ [2]

Rezumatul acesta arată până la evidenţă că în Filerot şi Antusa, sâmburele povestirii a fost luat din Erotocritul lui Cornaro. Chiar şi numele eroilor *Filerot şi Antusa* e format după *Erotocrit şi Aretusa* Precum *Aretusa* e cea cu virtute, astfel şi *Antusa* e cea ca o floare înflorită şi precum *Erotocrit* e cel pus la încercare de zeul iubirii, tot aşa şi *Filerot* e cel ce iubeşte pe zeul iubirii.

Repetări şi amplificări ale motivelor luate din Erotocrit.

Motivele luate din Erotocrit au fost apoi repetate şi amplificate. Astfel în Filerot şi Antusa duşmanii năvălesc de două ori asupra Eladei. Filerot având oaste puţină, ca să-i doboare, întrebuinţează felurite stratageme pe cari autorul cu siguranţă le-a luat din vreo scriere populară. El ştie că lovitura întâia trebuie s'o facă bine, căci după aceea li se moaie duşmanilor „hărzul cel falnic şi semeţu şi ai noştri dobândesc îndrăzneală. [3] De aceea împarte oastea în patru părţi, dând poruncă numai uneia să se bată, iar celelalte să intervie din ascunzişul lor numai când le va face semn. „Peste puţine zile văzură pe Perşi ca o negură viind asupra lor, asemănându-se întocmai lăcustelor, că numai cu aburii cailor puteà să fi înecat pe bieţii Elini.“ [4] Filerot însă având, aşa zicând, rezerve mereu

[1] **F** *p. 227.*

[2] **F** *pag. 249. Rezumatul dat până aci cuprinde mai ales paginele 120—250 din* **F.**

[3] **F** *p. 113.*

[4] **F** *p. 114.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

proaspete, îi birue. Când se face catagrafia celor căzuţi, sânt din Perşi 25.000 morţi, 8000 răniţi, 3000 luaţi robi, iar din Elini 250 morţi, 200 răniţi. La a doua luptă, Filerot face gropi acoperite şi, amăgindu-i pe Perşi în locurile cu gropi, iarăşi îi învinge. Iar a treia oară îmbracă o parte din oastea sa în port strein şi Perşii crezând că sânt ajutoare noi, o rup la fugă.

Deasemenea şi în lupte de întrecere, Filerót se luptă în două râuduri. Înainte de lupta ce-am văzut că a avut-o cu peţitorii Antusei, a mai susţinut una cu un viteaz straşnic, numit *Carol*. Impăratul adecă văzând pe Flierot atât de destoinic în „dregătoria cămărăşiei cei mari“,[1] a vroit să-l încerce, dacă şi la luptă e tot aşa de destoinic. De aceea porunceşte lui *Leonat*, mai marele oştirilor, să-i aducă vre-o 20 de voinici, cu cari să se lupte Filerot. Autorul ţine să-şi arete cunoştinţele sale, când ne spune numele tuturor acestor voinici cari sânt: Cimon, Diodor, Comod, Petian, Lefstimia, Casandros, Lisimah, Nicanor, Ilionim, Selefc, Filip, Carol, Lionor, Arestofor, Prohor, Prov, Alexandru, Tindar, Priscu şi Lichin.[2] Filerot birueşte pe doi, apoi răneşte de moarte pe Carol care, fiind cel mai tare, se oferă să se lupte în numele tuturora şi care în laudele sale îngâmfate e un al doilea Spitholionda Caramanlău din Erotocrit.

Adăogiri. Prelucrătorul nu se mulţumeşte însă numai cu ceea ce-a aflat în Erotocrit, ci adaoge şi elemente noi în povestirea sa. Naşterea Antusei e povestită supt influenţa Alexandriei, căci pe împărăteasa, pe care o chiamă *Eftalia* de astă dată, o dobândeşte nu numai în urma rugăciunilor ce le făceà «la o căpişte elinească, unde erau doi idoli ai dumnezeilor Apolon şi Amon»,[3] ci şi prin intervenţia travestită a unuia din preoţii acestor dumnezei.

Lucsandra când dă Antusei poveţe cum să se poarte, ca nimeni să nu-i cunoască dragostea, îi înşiră mai multe poveţe cari par'că-s scoase dintr'o carte de bună cuviinţă. Astfel la pontul al 4-lea îi spune: „Cătră toţi ai casei arătă-te cu dra-

[1] F *p. 14.*
[2] F *p. 15—16*
[3] F *p. 5.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ilustraţiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.
(Autoportretul Logofătului Petrache)

Dacoromania I.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

goste, iar nu o deosebì mai mult cătră cel de care ai interes, nici vorbì cu acela mai des, nici în şoaptă la ureche, când sânt şì ceilalţi faţă, ci pre toţi ca unul să-i aibi, când vor fi toţi la un loc, — iar când te afli cu cel ce-ţi ştie taina, atunci vorbeşte fără sfială, — pentrucă de vei arătà dragoste mai multă înaintea tuturora numai unuia şi cu acela vei vorbì mai des sau îi vei spune cevaşi prin taină, toţi ceilalţi întră în bănuială". [1]

Adaosul cel mai mare e însă povestea originei lui Filerót şi a aventurilor lui Filerot e fiul lui *Agathon* din Thiva, care s'a distins în slujba lui Periandros. După moartea lui Agathon, Periandros scrie voievodului din Thiva, *Antipatros*, să-i trimeată pe careva din urmaşii lui Agathon. Acesta însă a lăsat în urmă-i numai un singur fecior care de zece ani urmează la Athena învăţăturile celor mai vestiţi dascăli. Astfel ajunge Filerot la curtea lui Periandros.

Câtva timp după biruinţa câştigată de Filerot asupra lui Carol, împăratul face o vânătoare mare. Filerot se ia după o ciută şi se rătăceşte, ajungând pe vârful unui munte. Acolo găseşte o colibă cu o mătuşă bătrână înlăuntru. Aceasta îi spune: „Voinice, cum ai cutezat de ai venit în vârful acestui munte şi nu ţi-au fost frică, căci sânt cincizăci de ani, de când locuesc singură într'această colibă; şi om n'am văzut până acuma decât pe tine. Ci ia de te du de aici, că eu sânt închinată unui smău foarte puternic din pântecele maicii mele şi de va ven şi te va găsì aicia, piei şì tu şì eu". [2]

Îndreptat de mătuşa din colibă, ajunge la malul mării, unde nişte corăbieri din China, îl iau în corabie. După o furtună şi naufragiu, scapă pe-o bucată de lemn la ţărm.. Mergând mai departe, ajunge la un foişor, minune de frumos, dar fermecat, de al lui Solomon. Căci de-o dată începe a vuì şi a ţipà şi a ieşì fum, iar el cade mort la pământ. Când se trezeşte, e în vârful unui munte. Temându-se să nu-şi fi schimbat şi chipul «după multe asemenea întâmplări ce au găsit în cărţi scrise". [3]

---

[1] *Vezi* **F** *p. 161—163.*

[2] **F** *p. 54—55. Motiv luat de prin poveşti.*

[3] **F** *p. 57.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

se uită într'o fântână şi se vede arap; cu cât se spală, cu atât negreaţa luceşte mai tare. Un cioban îl scoate la Atena, unde se prinde slugă la un negustor.

În Elada, împăratul îl caută în zădar, iar Antusa, de dorul lui Filerot, se îmbolnăveşte de moarte, încât împăratul o lasă «în mila marilor dumnezăi».[1] Filerot, auzind despre boala Antusei şi bănuind adevărata ei pricină, vine la Elada. După ce scapă din temniţă, unde fusese aruncat de străjeri, se introduce la curtea împărătească drept doctor. Împăratul îl duce la Antusa şi-i făgăduşte orice, numai s'o facă bine. Iar Filerot îi spune, mai întâiu «să-mi dea mâna Măria Sa domniţa, ca să văz vâna cum âmblă, şi apoi voi arătă împărăţiei tale părerea mea în adevăr.»[2] Şi aşa «Filerot luând voe dela împăratul, se sculă şi merse lângă Antusa pe care apucându-o de mână, prea puţin o ţinù, că i se înmuiase tot trupul, învrednicindu-se la un lucru care în altă vreme prea cu anevoie l-ar fi dobândit.»[3] Făcându-i cunoscut că Filerot trăeşte şi e prin apropiere, Antusa în 40 de zile e pe deplin sănătoasă Iar Filerot necăjit pleacă mai departe, spre a-şi găsì leacul, ca să scape de negreaţa-i blăstămată. Căci rămânând în Elada, «mă aseamăn cu un om flămând, când are feluri de bucate bune înaintea lui şi durându-l gura, nu poate să mănânce, sau cu un orbu fără vederi care întră într'o grădină împodobită cu feluri de pomi şi flori frumoase, dar nu le vede, ci alţii spuindu-i, el se întristează. Mai bine să iau lumea în cap, să mă duc, unde mă vor duce ochii. Să umblu din loc în loc şi din ţară în ţară, până voiu găsì un leac, ca să mă albesc Trebuie să găsesc vre-o buruiană sau apă pe la atâtea academii ce voiu întâlnì prin locuri străine, să-mi cureze negreala trupului, să mă fac albu ca întâiu. Şi atunci lesne mă voiu întoarce aici, fie din cel mai depărtat loc.»[4] Ajungând în ţara Perşilor, se înscrie între ostaşi şi ajunge hiliarh. Pornind Perşii războiu asupra Elinilor, oastea tăbărăşte odată într'un loc, în apropierea căruia i se pare lui Filerot că se afl

1) F. *p. 64.*
2) F. *p. 76.*
3) F *p. 77. Asemănarea cu Erot. Γ v. 679—686, 1483 1498 e vădită.*
4) F *p. 101—102.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

munţii cei fermecaţi, unde a fost înnegrit. Cercetând locul, dă peste două fântâni clocotitoare. Vâră degetul în una. Se frige, dar se înălbeşte. Vâră în celaltă. Apa e rece dar şi înnegreşte. Luând două vase cu apă de aceasta fermecată şi doi soldaţi, supt pretext că merge în iscoadă, trece în tabăra Elinilor şi, luând conducerea oştilor, bate pe Perşi.

Caracterizarea eroilor.

Autorul istoriei lui Filerot şi a Antusei nu s'a mulţumit numai cu modificările şi adaosurile arătate, ci a schimbat şi caracterizarea eroilor principali. E drept că şi în Erotocrit ἤτανε πρώτ' ἡ-'Αρετή, π'ἀςχίνισε νὰ λέγῃ καὶ τρόπο πλιὰ 'μορφύτερο καὶ ταχτικὸ γυρεύγει[1]), în istoria lui Filerot însă Antusa e prea îndrăzneaţă în asemănarea cu prototipul ei. Ea „ochii dela dânsul nu-i luă, că doar se va uită şi asupra ei, să-i arete vreun semn. Filerot însă fiind şi din fire ruşinat, alta, neavând şi nici o ştire din cele ce ea gândeà, sta cu capul plecat în jos, neuitându-se nu numai la dânsa, ci nici la împăratul, până când îşi isprăveà treaba şi ieşeà afară."[2]) Ca să-i dea de cunoscut dragostea ei, Aretusa se face a scăpà un măr şi, când Filerot i-l ridică, ea îl strânge de mână. Filerot e nu numai timid în ce priveşte iubirea Antusei, ci şi prevăzător. El îi arată că dragostea lor nu poate aduce decât numai nenorocire pentru amândoi şi de aceea

„Decât în urmă căire
Mai bine acuma ferire."[3])

Antusa însă ştie cum să-l încurajeze, căutându-l chiar în chioşcul lui, unde aflându-l dormind, îi face imputări în mai multe scrisori că e un somnoros.

Valoarea literară

Analiza sumară ce-am făcut-o, a arătat, că „Istoria lui Filerot şi a Antusei" e o compilaţie în care cuprinsul principal îl formează partea luată din Erotocritul lui Cornaro. Această compilaţie nu e făcută întotdeauna în chipul cel mai iscusit. Stângăcii şi naivităţi nu lipsesc. Adaosurile şi schimbările numeroase precum şi amplificarea şi repetarea aceloraşi motive fac ca desvoltarea acţiunii să fie în-

1) Erot. Γ v. 601—602. Adecă: Aretusa a fost cea dintâiu care a început să vorbească într'un chip foarte frumoş şi cuviincios.
2) F. p. 31.
3) F. p. 43.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

curcată şi oarecum greu de urmărit, revenindu-se de multe ori la acelaşi loc. Povestirea e scrisă, ca şi în Erotocritul românesc din mss **A M** a, în proză şi în versuri. Proza cuprinde partea covârşitoare narativă, versurile fiind rezervate pentru partea lirică. Versurile de obiceiu sânt slabe şi rar întâlnim o scăpărare poetică. Iar dacă o întâlnim, e o reminiscenţă din poezia populară sau un loc comun, ca invocarea naturei, asemănarea cu soarta turturelei, ce-şi pierde soţul[1]) ş. a. Proza e superioară versurilor şi autorul lui Filerot dă câte odată dovadă de multă îndămânare. Emoţia Antusei de pildă, când aude dela împăratul că Filerot, pe care-l credeà mort, trăeşte, e prinsă cu măiestrie: „Antusa auzind aceasta dela tatăl său, de bucurie mare i se părù[2]) că atunci s'au născut în lume. Şi nu ştià de ce să se apuce şi ce să facă, că ieşeà afară, apoi iar întrà în casă, şedeà câte puţin jos, apoi iară se rìdicà şi se plimbà şi iar şedeà şi iar se mai sculà Sta în vorbă cu câte cineva, una începeà să spuie, alta isprăveà; în scurt, întocmai ca o ieşită din minte, petrecù într'aceea zi. Iar noaptea nici cum nu închise ochii până în ziuă, nefurându-i-se gândurile de la Filerot. De ziàreà pe câte cineva din boierii palatului, tot Filerot i-se părea că este. Şi de-odată sta în loc cu faţa obrazului schimbată, încât şi slujnicile 'o pricepură, dar nu ştiau ce-i este bucuria.“[3])

Limba mai are încă puţine grecisme fanariote ca: parigorisì[4]), pliroforisì[5]), metahirisì[6]), ipolipsis[7]), prohorisesc[8]), distihie[9]), pe lângă cari încep a se furişà acuma şi neologisme ca amurezaţi[10]), bagatelă[11]), ş. a.

Cine o fi fost autorul Istoriei lui Filerot şi a Antusei, nu avem nici o indicaţie, atâta putem vedeà din povestirea lui că

---

1) **F**. *p. 190—192.*
2) *In* **F**: *miră.*
3) **F** *p. 118—119.*
4) **F** *p. 21.*
5) **F** *p. 52, 94.*
6) **F** *p 81, 101*
7) **F** *p 165*
8) **F** *p 103*
9) **F** *p 104*
10) **F** *p, 249*
11) **F** *p 204.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

a fost un harnic cititor al cărţilor populare şi un bun cunoscător al Alexandriei

Manuscrisele Istoriei lui Filerot şi a Antusei Ms F din 1837

Istoria lui Filerot şi a Antusei în forma pe care am analizat-o mai sus se păztrează în ms F din anul 1837 [1] Manuscrisul cuprinde mai întâiu o introducere asupra puterii amorului şi apoi povestirea incepe astfel „Pe vremea Elinilor era un împărat la Elada, anume Periandros, foarte tare şi puternic, încât prin tot ţinutul şi locul şi pe la toate celelante împărăţii i se dusese vestea Şi fieştecare se temea de dânsul Acesta neavând nici o supărare despre nici o altă împărăţie, petrecea o viaţă foarte lină şi fără grijă, bucurându-se de norocirea împărăţiei sale Dar pe lângă bucurie hrănea întru sine şi o nemărginită întristare pentru nerodire de fii, căci împărăteasa era stearpă şi nu făcea copii" [2] Iar sfârşitul povestirii e următorul „Deci toţi de obşte bucurându-se şi înveselindu-se, se prelungi desfătarea nunţii două săptămâni în ospăţuri şi jocuri şi luminăţii, pe toate ulitele Apoi rămaseră tinerii locuind impreună şi dezmierdându-se ca nişte patimaşi din copilărie Iar eu privindu-i de departe şi răvnind la petrecerea vieţii lor cei de cătră toţi amurezaţii vrednică de laudă, m'am îndemnat de am scris istoria vieţii lor

Dar cel cu umilinţă pe cel cititor, găsind vreo greşală intru alcătuirea cuvintelor acestei istorii, de va fi patimaş, să o treacă cu vederea şi să-mi dea iertăciune, pentru că un patimaş nu poate cunoaşte greşalele unei acestei istorii, ca unul ce în această grădină desfătându-se şi printr'însa primblându-se, poate să vază mărăcini, ci se va fi pripăşit lângă flori Iar de nu va fi pătimaş, să nu mă ocărască că mă supăr Sfârşit "

Ms f nedatat

Un fragment din Istoria lui Filerot şi a Antusei s'a păstrat şi în ms f, nedatat, având titlul „Istoria lui Filerot, partea adoua, tomul al 2-lea [3] După scrisoare, f e mai nou ca F Fragmentul începe cu „Iar după ce trecu vreme la mijloc şi de Filerot nici o ştire nu avea" şi sfâr-

---

1) Descrierea mai amănunţită a lui F *în Bianu, Cat vol I, pag, 439*
2) F *p 4,*
3) Vezi Bianu Cat vol II pag 336

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

şeşte cu „iată îţi arăt printr'aceste ponturi cum să urmezi, ca să nu greşeşti: A) Când" şi răspunde paginilor 133—161 din F, având aceeaşi redacţiune. Totuşi f nu e copiat după F, deoarece pe pagina unde începe, are însemnarea „până la faţa 189", adecă a copiat dintr'un ms până la acea pagină, ceea ce nu se potriveşte cu F. Ms f cuprinde din istoria lui Filerot şi a Antusei partea unde Lucsandra descopere iubirea Antusei, precum şi sfaturile şi îndemnurile ei, de a se lăsa de această iubire.

Alte manuscrise. Afară de F f, se mai găseşte în colecţia de mss a d-lui M. Gaster în Londra un ms nr 181 care conţine Istoria lui Filerot şi a Antusei.[1] Manuscrisul e probabil din 1826.[2] Alte două manuscrise şi anume unul de pe la 1819, în posesiunea lui G. Lahovari, iar cellalt în posesiunea lui Odobescu, le aminteşte tot Gaster, fără a spune însă precis, dacă conţin Erotocritul românesc sau Istoria lui Filerot şi a Antusei.[1] Şi H. Sihleanu a avut de la Boliac un codice miscelaneu din 1826 care, între altele, cuprindeà şi câteva poezii sub titlul „Noul Erotocrit", fără text în proză.[1] Se vede că aceste poezii erau traducerea poeziilor adăogate de Dionisie Fotino în al său „Νέος Ἐρωτόκριτος", căci numai aşa, titlul „Noul Erotocrit" îşi poate aveà explicarea sa. In sfârşit mai avem ştire încă despre două mss ale lui Filerot şi Antusa. Unul din 1810 se află în posesiunea unui domn Nae Stăncescu,[3] iar cellalt, din 1813, a fost al lui Nicolaie Hagi Gavriil Ciurcu din Braşov.[4]

Ediţiile Istoriei lui Filerot şi a Antusei. Istoria lui Filerot şi a Antusei a fost tipărită după manuscrisul lui Nae Stăncescu, la 1857 în Brăila, de R. S. Câmpiniu. E aceeaşi redacţiune ca şi în F. Modificările introduse de Câmpiniu, ceea ce însuşi o mărturiseşte în prefaţă, sânt puţine şi fără nici un gust, iar forma ce-a dat-o povestirii, e o formă imposibilă. Un singur exemplu o va dovedì în de-ajuns. Antusa lui Câmpiniu se plânge împotriva sorţii vitrege cu vorbe ca acestea :

„Ah destinaţie vrăşmaşă,
Spune-mi ce sânt eu culpaşă,
Să-ţi rămâiu îndatorată
A-ţi slujì ca o servantă."[5]

Exemple de acestea, în versuri şi în proză, se pot scoate din redacţiunea lui Câmpiniu cu duiumul.

---

1) Vezi Gaster Gesch p. 339.
2) Vezi Gaster Lit. pop. pag. 131.
3) Vezi Câmpiniu p. VI.
4) Vezi Filerot şi Antuşa, Ciuzeu, Braşov. 1900.
5) Câmpiniu pag. 8.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Câmpiniu a avut cunoştinţă de „Noul Erotocrit" al lui Fotino sau Anton Pann, căci în prefaţă spune în acelaşi fel, că cele povestite nu sânt în măsură a aveà vreo influenţă rea asupra tineretului, ci din potriva pot să-i servească cu pilde bune.[1])

La 1900 s'a tipărit, după manuscrisul din 1813 al lui Nicolae Hagi Gavriil Ciurcu, în biblioteca populară a librăriei Ciurcu din Braşov, o cărţulie cuprinzând fragmente în versuri de la începutul Istoriei lui Filerot şi a Antusei, şi anume până la rătăcirea lui Filerot cu prilejul vânătoareî împărăteşti, supt pretenţiosul titlu: „Infocata şi nenorocita dragoste a lui Filerot şi a Antusei, o povestire foarte frumoasă în versurî, păstrată din bătrâni." Fragmentele sânt amestecate întreolaltă, tipărite greşit şi din ele nu se poate face nici o conclusie asupra manuscrisului, ce cuprins aveà.

Altă ediţie a lui Filerot şi Antusa, într'o formă prescurtată, a apărut la Buzău în 1878, scoasă iarăşi dintr'un manuscris şi prelucrată de Ecaterina Jantil.[2]) Regret că această ediţie n'am putut-o găsì nicăirea.

Manuscrisele destul de numeroase, precum şi ediţiile tipărite, arată că Istoria lui Filerot şi a Antusei erà o carte populară care se citeà foarte mult.

VI. Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino.

Fotino parafrasează pe Cornaro

Tot în România, Erotocritul lui Cornaro a avut parte şi de-o prelucrare în greceşte şi anume în καθαρεύουσα. E vorba de Νέος Ἐρωτόκριτος de Dionisie Fotino,[3]) tipărit la Viena în 1818, în două volume[4]), cu frumoase ilustraţii, cari au devenit apoi populare pentru înfăţişarea eroilor din poema lui Cornaro[5])

---

1) Conf. Câmpiniu p. V. cu Fotino, vol, I.p. δ' şi Pann Erot. introducere

2) Vezi Gaster, Lit. pop. p. 129—130.

3) Despre viaţa şi scrierile lui Dionisie Fotino, vezi Iorga, XVIII, vol II, pag. 104—106, XIX vol I, p 125 şi Iorga, Contribuţii la Ist. lit rom. An. Acad. Rom. Tom. XXIX, Mem Secţ. Lit. (1906) pag. 1—8. De adăogat ar mai fi că s'a născut în Palea Patra în Pelopones (vezi Fotino p. η' unde semnează: Διονύσιος Φωτεινὸς ὁ ἐκ Παλαιῶν Πατρῶν τῆσ ἐν Πελοποννησίῳ Ἀχάιας) a fost un vestit cântăreţ, şi a scris multe cărţi de muzică bisericească. Anton Pann, care a fost elevul lui Fotino, aveà cea mai mare admiraţie pentru maestrul său, scriind despre el că „a făcut şi alte versuri originale care-l vădesc că a fost un bun istoric, poet şi ritor". Vezi Ant. Pann: Basul teoretic şi practic al muzicei bisericeşti sau gramatica melodică, Bucureşti, 1845, pag. XXV, XXVI, şi XXVII, nota 1.

4) La începutul vodumului al 2-lea se dă lista prènumeranţilor, înşiraţi după rangurile slujbelor ce le aveau.

5) Xanth p. VI.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Fotino nu aminteşte nicăiri numele lui Cornaro, totuşi în prelucrarea sa în ce priveşte cuprinsul poemei, se ţine în tocmai de original, cel mult doară, dacă ici colo, câteva amănunte mai neînsemnate sânt trecute cu vederea. Astfel bună oră, Fotino nu aminteste că Erotocrit şi Polidor purtau măşti, când se duceau să cânte seara la palatul împărătesc[1]); sau nu spune dorinţa Aretusei, ca Erotocrit să iasă cel dia urmă la sorţi, spre a nu mai lua parte la lupta de întrecere ce a rămas să se dea între cei trei biruitori, ca nu cumva să ise întâmple vreo nenorocire.[2])

Fotino schimbă însă limba, înlocuind dialectul cretan cu limba literară neogreacă. Povesteşte apoi mult mai pe larg şi intercalează o mulţime de cântece, încât numărul versurilor şi aşa destul de mare în Cornaro, la Fotino sporeşte în mod considerabil.

Introducerea şi epilogul lui Cornaro, Fotino le suprimă, în schimb în introducerea în proză ce-o pune înainte, stărue asupra pildelor celor bune ce se pot scoate din Erotocrit[3]), iar în locul epilogului încheie cu felurite coruri, imitate destul de neiscusit după corurile din drama antică.[4])

Cornaro transpune poema sa în antichitatea clasică, nu paradează însă cu cunostinţi clasice, precum o face Fotino care schimbă numele populare ale persoanelor în nume clasice şi asemănează pe Erotocrit dintr'odată cu toţi eroi clasici, ca Achil, Ercule, Odiseu, Perseu ş. a.,[5]) ceea ce numai valoarea literară a prelucrării sale nu o sporeşte.

---

1) Conf. Erot. A v. 617 cu Fotino v. I, p. 55, Pann Erot. I, p. 43.

2) Conf. Erot. B v. 2251—2262 cu Fotino, vol. I, p. 296, Pann Erot. II, p. 148. Mai face să amintim că Fotino, probabil îndemnat de patriotism local, pune în locul lui Dracocardos, care e din Patra, patria lui Fotino, pe Dracomachos să fie prietenul sălbatecului caramanlău Spitholiondas. Conf. Erot. B v. 1028 şi 1221 cu Eotino, v. I, p. 210—211 şi 220, Pann Erot. II, p. 67.

3) Vezi Fotino p. ϑ-ή, Pann Erot. introducere.

4) Vezi Fotino, vol. II. p. 375—384 şi Pann Erot. V, p. 103—110.

5) Conf. Erot. B v. 1261—1266 1437—1352 cu Fotino vol. I. pag. 223, 227, Pann Erot. II, p. 79, 83 şi Erot. A v. 1527—1550 cu Fotino, vol. I, p. 104, Pann Erot. I, p. 89, unde se spune că pictura Aretuşei făcută de Erotocrit, de ca şi de Apelles.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Lui Fotino i s'au şi făcut imputări grele pentru felul, cum a făcut prelucrarea sa.[1]) In adevăr, Fotino cu toate că Ant Pann îi dă certificatul de bun poet,[2]) n'a avut scânteia divină a poeziei şi a stricat efectul ce ni-l lasă poezia adăvarată şi comunicativă din poema lui Cornaro, dând o parafrazare prozaică. Totuşi nu merită judecata aspră ce i-o face Xanthudidis, căci cu drept cuvânt, însuşi Xanth. adoage „αὐτὸ ἦτο τοπνεύμα τῆς ἐποχῆς του".

Prelucrarea lui Fotino trebue judecată după spiritul vremii, când a fost scrisă. Limba în care e scris Erotocritul lui Cornaro, n'a fost înţeleasă, de bună seamă, nici de mulţi din cititorii săi greci din Bucureşti, dară mite de cititorii români ştiutori de greceşte. Bănuim că şi Grecii îl citeau mai mult în traducerile româneşti decît în dialectul cretan.[3]) Că prelucrarea lui Fotino a fost urmărită cu interes, o dovedeşte mărturisirea sa din prefaţă, că la îndemnul τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας ἐλλογίμων καὶ εὐγενῶν φίλων μου s'a hotărît să nu păstreze aceeaşi formă metrică, precum e în original, ci să o varieze.[4]) Că a adaos apoi şi mulţime de cântece, mai ales de iubire şi de jale, n'a făcut decât să cedeze gustului vremii. Căci cât de gustate erau aceste povestiri înterminabile de dragoste nenorocită, ne-o arată faptul, că până chiar şi traducerea prelucrării lui Fotino, făcută şi tipărită de Ant. Pann, a fost copiată şi circulă în manuscrise.[5]) Iar caiete cu cântece de felul celor introduse de Fotino în prelucrarea sa, circulau multe.[6])

Proveniența cântecelor introduse de Fotino.

Fotino introduce aceste cântece (τραγούδια) ca serenăzi cântate de Erotocrit supt palaturile împărăţti Opt seri de-a rândul cântă Erotocrit câte un cântec de dragoste, arătând iubirea-i puternică şi nenorocită sau preamărind frumuseţile iubitei sale. Când Erotocrit pleacă în streinătate, trei zile, dupăolaltă cântă

1) Vezi Xanth. p. IV—V, CXLVIII şi CLXXIII care o numeşte στρέβλωσις τοῦ πρωτοτύπου *(maltratarea originalului).*

2) Vezi pag. 76 nota 1.

3) Astfel ms A a şi fost în biblioteca unuia dintre prenumeranţii din Iaşi la Noul Erotocrit al lui Fotino, anume Gramaticul Gheorghe Lascar din Pelopones. Vezi pag. 26

4) Fotino vol. I, pag. γ' δ'

5) Vezi mss 3205–3208 din biblioteca Academiei Române.

6) Vezi mss. 877, 3238, 3243, 4425, din biblioteca Acad. Rom.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

în fiecare zi iarăşi câte un cântec, deasemenea şi la întâlnirile de rămas-bun şi după despărţirea întâmplată în urma surghiunirei lui Erotocrit, atât Aretusa, cât şi Erotocrit spun iarăşi cântece în cari îşi arată iubirea şi nenorocirea lor, invocând natura întreagă, ca să ia parte la durerea lor şi să le facă dreptate. Când Aretusa e aruncată în închisoare, iarăşi spune cântece, blestemându-şi soarta. La moartea lui Arist şi la rănirea lui Erotocrit, fiecare împărat îşi jeleşte eroul său cu cântece asemănătoare bocetelor noastre populare. Ba, odată chiar în mijlocul visului prevestitor, că părinţii se gătesc s'o mărite împotriva dorinţei ei, Aretusa spune un cântec de tânguire.[1] Astfel Fotino distribue la cântece mai mult decât trebue, unde se potriveşte şi unde nu se potriveşte.

Cântecele lui Fotino au forme metrice felurite şi unele sânt făcute de el după situaţia dată din Erotocrit, iar altele sânt chiar însemnate cu nota ξένον.

De unde să le fi luat Fotino? Izvorul direct, cred că numai printr'o întâmplare s'ar mai puteà găsì, dacă mai e undeva. Cântece de felul celor introduse în Noul Erotocrit al lui Fotino, circulau, precum am spus mai sus, foarte multe la începutul veacului al 19-lea, în manuscrise şi din gură în gură. Ele formau, aşa zicând, poezia populară scrisă. Şi cum treceau de la un cântăreţ la altul, s'au dintr'un manuscris în altul, nu-şi mai păstrau forma lor veche, ci sufereau mereu schimbări, evoluând în bine sau în rău, după talentul şi priceperea cântăreţului sau a copistului. Cântecele acestea erau parte cântece populare, parte însă şi creaţiunile devenite populare ale copiştilor şi cetitorilor, mai mult sau mai puţin poeţi. Din aceste cântece a luat şi Fotino acelea cari i s'au părut potrivite şi le-a aşezat în Erotocritul său adăogând şi el modificările ce le-a crezut de cuviinţă.[2]

Fiind aceasta proveniența cantecelor lui Fotino, înţelegem cum de se întâlnesc în ele, în măsură atât de largă, motive din poezia populară, ca invocarea naturii, blestemarea sorţii ş. a.,

---

1) Fotino, vol. II, p. 154—155, Pann Erot. IV, p. 4—5.

2) O asemănare, cel puţin după formă, o găsim între cântecele, din Fotino, v. II, p. 110 şi 139—140; Pann Erot. III, p. 100—101 şi 129 110 şi din F p. 138.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

şi acum de se face, că sânt atât de inegale. Căci pe lângă multe versuri prozaice, întâlnim şi locuri originale şi cu adevărat frumoase, ca versurile în cari se descrie frica îndrăgostitului care se teme să plângă spre a nu-şi şterge din ochi icoana iubitei sale[1]), versuri ca:

Ζέφυρε ὅ'ταν τὸ στῆθος τῆς θεᾶς μου τὸ ἰδῇς,
μὴ δροσιστικὰ φυσήσῃς, ἀλλὰ ὡς πυροειδής.
Κι' ἂν σὲ πῇ, πῶς δὲν δροσίζεις, μόνον καίεις σὰν φωτιά,
στεναγμὸς, εἰπὲ, πῶς εἶσαι ἀπὸ μιὰν πιστὴν καρδιά.

pe cari Pann le traduce:

Oricând întâlneşti, zefire,
Pieptul prea iubitei mele,
Nu suflă cu răcorire,
Ci cu foc şi văpăi grele.
Şi de-ţi va face întrebare,
De ce ai suflări arzoase,
Spune-i că eşti o oftare
Unei inimi credincioase.[3])

Fotino şi manuscrisele româneşti ale Erotocritului.

Circulând, precum am văzut mai sus, multe mss româneşti cu Erotocritul lui Cornaro, se pune întrebarea, dacă Fotino, la prelucrarea sa, nu s'a folosit şi de aceste mss ale Erotocritului românesc. Drept răspuns, putem spune, bazându-ne pe mssele ce le-am studiat în lucrarea de faţă, că aceste mss cel mult i-au sporit îndemnul ce-l primeà de la prietenii săi, admiratori ai lui Erotocrit, ca să dea prelucrării sale o formă mai uşoară şi mai pe placul publicului cititor. Tot mssele româneşti i-au servit ca pildă şi îndemn să intercaleze în Erotocritul său felurite cântece. Totuşi ce priveşte aceste intercalări, e o deosebire între mssele Erotocritului românesc şi prelucrarea lui Fotino. In Fotino aproape toate cântecele intercalate sânt streine de original, în mssele româneşti însă versurile intercalate redau totdeauna textul lui Cornaro. Numai o singură dată întâlnim în mssele româneşti un cântec care pare să fie introdus din altă parte, care însă nu se găseşte nici în Fotino.[4])

Mai e încă o deosebire mare între prelucrarea lui Fotino şi mss Erotocritului românesc. Tocmai locurile din original

---

1) Eotino I, p. 48, Pann Erot. I, p. 36—37.
2) Fotino I, p. 34.
3) Pann Erot. I, p. 22—23.
4) Conf. **A** *f. 155r* **M** *p. 206 207, a f. 54v cu Fotino II, p. 189.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

pe cari Fotino le desfăşură pe larg şi le amplifică şi le modifică prin cântece şi forme metrice felurite, mssele româneşti le redau în proză şi mai pe scurt sau chiar aşa ca în original.[1] Iar locurile cari în mssé sânt amplificate sau în versuri, în Fotino se apropie mai mult de original.[2] De asemenea în Fotino ca şi în original, nu se introduc scrisorile ce şi le trimit Erotocrit şi Aretusa, o inovaţie pe care mssele româneşti însă o au.

O asemănare, făcută cât de pe fugă, între prelucrarea lui Fotino şi mssele Erotocritului românesc pe de-o parte şi între Fotino şi originalul lui Cornaro pe de altă parte, arată vădit că *Fotino a scris prelucrarea sa numai după textul lui Cornaro*, deşi nu e exclus ca din mssele româneşti să fi primit oarecari pilde şi îndemnuri. Faptul acesta ni-l mărturiseşte de altfel însuşi când spune în prefaţă că poema fiind scrisă în dialectul cretan, nepriceput de cei mai mulţi, s'a văzut îndemnat să o prefacă în limba neogreacă literară.

V. Noul Erotocrit al lui Anton Pann.

Ant. Pann traduce pe Fotino.

Prelucrarea lui Fotino a fost tradusă în româneşte de Anton Pann[3] dimpreună cu unul Tudorache Iliad[4] şi tipărită în Sibiiu la 1837[5] în 5 tomuri, subt titlul „Noul Erotocrit compus în versuri de Anton Pann". La sfârşitul fiecărui tom, Pann adoage şi alte

---

1) Conf. Erot. p. 24 Σολδᾶτοι *cu* **A** *f. 14v—15, Fotino I, p. 54—55, Pann Erot. I, p. 42—43. Erot. p. 31—32* ποητής *cu* **A** *f. 19, Fotino I, p. 64-65, Pann Erot. I, p. 52—53. Erot. p. 32—34:* Ἀρετοῦσα *cu* **A** *f. 20r—21r, Fotino I, 66—68, Pann Erot. I, p. 53—55. Erot. p. 38—40* ποητής *cu* **A** *f. 24, Fotino I, p. 74—78, Pann Erot. I; 61—64, etc.*

2) Conf. Erot. p. 54—55 ποητής *cu* **A** *f. 33v—35r, Fotino I, p. 104, Pann Erot. I, 89, Erot. p. 58—60* Ἀρετοῦσα *cu* **A** *f. 36r—38r, Fotino I, p. 110—113, Pan Erot. I, 94—97. Erot. p. 66—67* Ἐρωτόκριτος *şi* ποητής *cu* **A** *f. 41v—44r, Fotino I, p. 120—122, Pann Erot. I, p. 103—105. etc. In ultimele două note, neavând la îndămână ediţia lui Xanthudidis, citatele din Erotocrit sânt date după ediţia din 1862, apărută în Veneţia în tipografia grec.* τοῦ Φοίνικος.

3) Despre viaţa şi opera lui Anton Pann, vezi G. Dem. Teodorescu, Viaţa şi activitatea lui A. P., Bucureşti 1893 şi Operele lui A. P., recensiune bibliografică, Bucureşti 1891. Despre numele lui adăvărat: D. Russo, St. şi Crit. p. 44, nota 2. Despre importanţa sa literară: Iorga XIX, vol. I, pag. 230—236.

4) Vezi „Numele domnilor prenumeranţi" la sfârşitul tomului al doilea. Intre prenumeranţii din Bucureşti e trecut cu 5 exemplare hârtie velină şi 5 hârtie ordinară, ca ultimul „Tudorache Iliad, ajutătorul la traducerea aceştii istorii".

5) O ediţie a 2-a, Sibiu 1867, e citată de M. Gaster Lit. pop. p. 131, pe care însă n'am putut-o află nicăiurea.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

poezii şi cântece atât de ale sale, cât şi de ale altora, de pildă Petrache Naniescu, P. Mumuleanu ş. a.

Pann aminteşte pe autorul originalului numai în versurile către cetitori, când spune:

Astă poezie în limba greceaşcă
S'află 'nprăştiată 'n Ţara românească,
Ca ceea ce este 'n Bucureşti lucrată,
Trasă din altă şi adăogată
De Dionisachi Fotino serdarul,
Cum şi la lumină dată cu tiparul.

Nefiind tipărită şi în româneşte, ci numai în manuscrise, fie în versuri, fie în proză, dar neisprăvită, şi îndemnat fiind adese ori şi de mulţi prietini, a găsit cu cale să lucreze le dînsa, ca să nu şadă de geaba, când n'aveà treabă.

Astfel cu încetul luă săvârşire,
Iat'o şi ieşită de sub tipărire.
Primiţi-o dară câţi doreaţi de dînsa,
Şi moral culegeţi c' albina dintr'însa,
Să fiţi sănătoşi.

Anton Pann.

Se vede că ajutorul dat la traducere de Tudorache Iliad n'o fi fost aşa de însemnat şi se va fi restrâns mai mult la partea mehanică, încât nu-l mai aminteşte. Pann traduce apoi în întregime introducerea lui Fotino, semnându-se *autorul.*

Anton Pann când a scris noul său Erotocrit, n'a avut înaintea sa nici vreun manuscris al Erotocritului românesc, nici originalul lui Cornaro Noul Erotocrit al lui Anton Pann e o traducere fidelă, în versuri, a textului din Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino şi Pann nu-şi permite nici o schimbare sau modificare şi nu adoage nimica de la el, cel mult doară dacă schimbă în vreocâteva locuri forma metrică în adaosurile lui Fotino[1]). Noul Erotocrit al lui Ant. Pann nu are a face nimic cu vreunul din mssele româneşti, fie ale lui Erotocrit, fie ale lui Filerot şi Antusa, aşa încât e o greşală, când M. Gaster scrie: „So lautet (adecă *Noul Erotocrit*) die Bearbeitung des Dio-

1) Conf. Fotino I, pag 34—35 cu Pann Erot. I. p. ag. 22—23; Fotino II, pag. 154—155 cu Pann Erot. IV, pag. 4—5.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

nisie Fotino, welche von Anton Pann ebenfalls in Reimen als *Filerot*, Sibiiu 1837, wahrscheinlich ein wenig veränderter Text einer älteren Handschrift, gedruckt wurde".[1])

Valoarea literară a traducerii lui A. Pann

Traducerea lui A. Pann, deşi în versuri, e mai mult proză rimată decât poezie. Versurile sânt nesfârşit de multe şi „adormitoare". Dacă întâlnim câteo scăpărare poetică, câteo vorbă de spirit, pe lângă multe de prost gust, acestea sânt înnecate în povestirea afânată şi lungită prin vorbărie fără sfârsit, ceea ce, la urma urmei nu e vina atât de mult a traducătorului, îcât a originalului pe care-l traduce. Astăzi cu greu s'ar mai găsi cititori pentru astfel de povestiri. Totuşi, în vremea când s'a făcut şi mulţi ani după aceea, traducerea lui A. Pann a fost citită mult şi chiar copiată. In biblioteca Academiei Române se află patru mss cuprinzând tomul 1, 2, 4 şi 5 din Noul Erotocrit al lui Anton Pann.[2]) Mssele au fost copiate în Braşov de Dimitrie. D. Ianovici în timpul de la 5 Oct. până la 3 Noemvrie 1842. Şi cu siguranţă erà şi tomul al 3-lea, care lipseşte.[3])

1) Vezi Gaster Gesch pag. 339. Aceeaşi greşală e şi în Gaster Lit. pop. p. 131: „In Erotocritul lui Anton Pann şi acţiunea a fost prelucrată în versuri, cuprinsul este asemenea cu Filerot".

2) Vezi mss nrele 3205, 3206, 3207 şi 3208.

3) Ca şi în tomurile lui Anton Pann, la sfârşitul manuscriselor se adaog feluriţe poezii şi cântece poporale sau şi de altele mai răspândite, precum e CÂNELE SOLDATULUI de Gr. Alexandrescu (ms 3207 p. 134, fără a se indică autorul).

Mai amintim cunoscutul cântec al TURTURELII AMARÎTE (ms 3205 p. 104) care nu-şi are origirea în poezia populară, ci în scrierea bizantină Phisiologos (Vezi Russo St. şi Crit. p. 23—26) şi poezia patriotică: SABIA LUI TRAIAN:

Ah, Sabia lui Traian
Într'o mână de Roman
Mai învârte-te odată
Să cuprinză lumea toată (ms 3205 d. 122).

Vrednice de amintit, pentru-că au fost scrise la Braşov, sânt „VERSURI A LUI ALEXANDRU GHICA VOEVOD"

Veniţi, toţi copii,
Cun cuget curat
Jurământ să facem
Tronului înalt
At prinţului nostru
. . . . . .
Alexandru Ghica
Prinţul românesc.

(Vezi continuare pe p. 63).

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

VI. Vlahii din Erotocritul lui Cornaro.

Impăratul Iracli urgiseşte greu pe Erotocrit, pentru-că a îndrăznit să iubească odraslă împărătească. Duşmani puternici însă năvălesc în ţara lui, de ajung până supt zidurile cetăţii împărăteşti, şi din această mare primejdie îl scapă tocmai cel urgisit. Această acţiune, brodată cu motive populare din cele mai obicinuite [1]), e firească şi foarte potrivită pentru felul cum concepuse Cornaro poema sa. Nouă însă ne vine pe limbă întrebarea cum de a ajuns un poet din evul mediu să puie în poema sa romantică, pe care a scris-o în patria sa, în Creta, tocmai pe Vlahi cari să vie ca duşmani asupra Atenei, având doară la îndemână atâtea alte popoare mai potrivite pentru treaba aceasta sau cel puţin tot atât de potrivite ca şi Vlahii? Şi apoi cari Vlahi să fie aceştia? Cornaro însuşi nu ne dă nici o deslușire care ar puteà satisface curiozitatea noastră.

Au trecut trei ani deplini, de când Aretusa e urgisită în temniţă, iar Erotocrit în surghiun, departe unul de altul, însă cu gândul mereu lângă olaltă, când de-odată:

Φέρνουν οἱ χρόνοι κ' οἱ καιροί, ποὺ κατατάσσου λίγα,
'ς μάχην ἐπιάστ' ὁ Βασιλιὸς μὲ ταὶ Βλαχιᾶς τὸ Ρῆγα.
Γιὰ μιὰ χώρα 'χου διαφορά, κ' εἰς ὄχθριταν ἐμπῆκα,
Κι ὁ γεῖς τ' ἀλλοῦ λογαριασμὸ σὲ τοῦτο δὲν ἐγρίκα.
Καθημερνὸν ἐπλήθενεν ἡ - ὄχθριτα κ' ἡ μάχη,
Κι ὁ γεῖς κι ὁ ἄλλος ἤθελε 'ς νῖκος τὴ χώρα νά 'χῃ.
'Εμπαίνουσιν εἰς τὰ βαθιὰ κ' εἰς τὰ κακὰ μαντᾶτα,

Supt ale lui steaguri
Fiește voinic
Sângele să-şi verse
Pân'la cel mai mic. (ms 3205 p. 125).

şi două poezii erotice greceşi, dintre care una are tot un vers grecesc şi unul românesc:

Φῶς μου, φῶς μου εὐσπλαγχίσου
Şi nu mă tot pedepsi
Καὶ ἐλπίζω πῶς θὰ λάβῃς
De la mine cc-i gândi ş. a. m. d. (ms 3207 d. 133).

Poeziile greceşti sânt o dovadă că, pe la 1842, colonia greacă din Braşov erà încă destul de puternică şi numeroasă.

1) Vezi P. Ispirescu: Legendele sau basmele Românilor, Minerva Bucureşti 108 vol. I. pag. 240—248 şi 263—270 (Ediţia ilustrată).

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Καταρδινιάζουν - πόλεμο, μαζώνουν - τὰ φουσσᾶτα
Ο Βασιλέας τσὶ Βλαχιᾶς δέ στέκει ν'ανιμένῃ,
λαὸν ἐμάζωξεν-πολύ, κ' εἰς τὴν 'Αθήνα πηαίνει.
Τεντών' ἀπόξω στὰ τειχιά, τή χώρα φοβερίζει,
μὲ καβαλλάρους καὶ πεζοὺς τσὶ κάμπους τριγυρίζει,
Ἤκαψε δάση καὶ χωριά, κι'ἀθρώπους 'χμαλωτίζει,
κιὸ πόλεμος ὁ φοβερὸς μὲ σκοτωμούς ἀρχίζει,
Βλαδίστρατον-τὸ λέγασι τοῦτον-τὸν-ξένο Ρῆγα,
πολλὰ τὸν ἐπαινούσανε κεῖνοι, ποὺ τὸν ἐσμῖγα.
Εἶχε φουσσᾶτα δυνατὰ κ'ἡ μιὰ μερὰ κ'ἡ ἄλλη,
γιατὶ κ'οἱ δυό 'σα μπορετοί καὶ βασιλιοὶ μεγάλοι.
Στό 'να φουσσᾶτον ἦσανε κ'εἰς τ' ἄλλ' ἀντρειωμένοι,
Κι ὁπού 'χε χάσει σήμερο, τοδε ταχιά κερδαίνει.

(Δυ 851—870, Xanth. p. 266—267)

Adecă: „Vremea şi anii cari sânt puţin statormici, aduc de se prinde în luptă Impăratul cu Domnul Vlahiei. Au ceartă şi au căzut la duşmănie pentru o cetate, şi în privinţa aceasta ci unul nu voià să se uite la socoteala celuilalt. Zi de zi, duşmănia şi lupta se măreà şi unul şi altul doreà să aibă oraşul spre biruinţă. Intră la adânci şi rele gâlcevi, se pregătesc de războiu şi strâng oşti. Impăratul Vlahiei nu stă să aştepte, strânse norod mult şi merge spre Atena. Intinde corturile afară supt zidurile cetăţii şi bagă frica în Ţară, încunjură cu călăreţi şi pedestraşi câmpiile, arse pădurile şi satele şi duce în robie oameni şi războiul înfricoşat cu omoruri începe. Vladistrat se chemà împăratul acesta strein şi mult îl lăudau cei ce s'au întâlnit cu el. Şi o parte şi celaltă aveà oşti tari, căci amândoi erau împăraţi mari şi puternici. Şi într'o oaste şi în cealaltă erau viteji; şi care a pierdut astăzi, câştigă mâne".

Toată lupta, până la sfârşitul ei, e descrisă în terméni comuni, fără vreo indicaţie precisă şi fără vreo trăsătură caracteristică pentru Vlahii şi împăratul lor. Pe la mijlocul luptei intervine şi nepotul lui Vladistrat. Acesta e un viteaz mare, cu numele Arist, şi s'a pornit din Francia[1]), adecă din apus[2]), să vie

1) *Xanth. Erot.* Δ υ. 1259: ὀχ τὴν Φραγγιὰν ἐμίσσεψε.

2) *Vezi Murnu, pag. 17. notă: „Φραγγία e expresia populară pentru statele apusene, în special catolice". De aceea şi spune Fotino în prelucrarea sa că Arist vine din Italia.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

întru ajutor unchiului său. De sigur, amănunte cari nu dezleagă întru nimic chestiunea pusă. Dimpotrivă, numele grecesc Arist arată că acest personagiu nu ne poate da nici un indiciu istoric şi că e numai o plăsmuire poetică a lui Cornaro, care avea nevoie de un viteaz care să se ia la luptă dreaptă cu Erotocrit, spre a-şi promovà desfăşurarae acţiunii din poema sa.

Dar nici traducerile şi prelucrările româneşti ale lui Erotocrit nu dau nici o lămurire. In loc să ne lumineze care să fie pricina ce l-a îndemnat pe Cornaro să introducă pe Vlahi în poema sa şi în loc să ne dea vreun indiciu, ca să cunoaştem la cari Vlahi s'a putut gândì autorul lui Erotocrit, sânt mai de grabă în măsură a complicà şi mai mult dezlegarea acestei chestiuni. **A M a** redau locul din Etotocrit, unde se ivesc Vlahii, ca şi în original, fără vreo lămurire sau modificare deosebită.

„Deci aduc[1]) şi vremile cu învârtegirea lor multe pricini; aşa şi împăratul Athinii, luându-se în mânie cu împăratul Vlahilor pentru un oraş bogat[2]) amândoi au întrat în duşmănie şi nici au vrut să mai aştepte sau să se mai socotească, ci au început din zi în zi a se înmulţi mâniile şi duşmăniile. Şi amândoi pohteà ca acel oraş şi cetate să se ia cu biruinţă, fiindcă[3]) fără războiu nu se puteau învoì, că unul cereà să o ia el, iar altul cereà să o ia cela. Şi aşa intrà la adânci gâlcevuri[4]) şi la rele veşti.[5]) Deschid războiu şi strâng oşti. Dar împăratul Vlahiei[6]) nu aşteptă, până să se gătească şi celalalt[7]) împărat sau să-i dea şi lui de veste, ci de grabă îşi strânge[8]) norod mult şi viind întrà în ţara Athinii, jăfuind şi scuturând[9]) marginile ţării, ca să înfricoşeze vestea Athiniei. Şi ocoleà[10]) oraşile prin pre-

---

1) Aduce A M, aduci **a.**

2) Cu învârtijirea lor, unde luându-l în mânie împărat Athinii cu împăratul Valah pentru un oraş bogatu **A M.**

3) amândoi poftesc ca acel oras să fie hotărîre şi biruinţa cetăţei sale, fiindcă **a**

4) gălcevi **a**

5) şi la rele veşti om. **a.**

6) Oşti. Pentru care împăratul valah **A M**

7) celalant **a**

8) şi-au strâns **a**

9) norod mult şi fără a mai înştiinţà, veni şi întră în Athina şi ncepe a jăfui şi a scuturà marginile **A M**

10) Athinii, ocolind **A** *ocoleşte* **M**

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

giur[1]) cu călărime şi pedestraşi,[2]) arzând oraşele şi tăind oamenii şi mare rău făceà locuitorilor[3]) acei ţări.[4]) Pe acestu împărat îl chemà Vladistrat şi mult îl lăudà toţi. Lovindu-se[5]) oştile într'acea zi, făcură mare războiu cu Alhenienii, fiindcă amândoi erau puternici şi mari. Insă la unul erà oastea foarte multă, iar la altul erau mai puţini oareşce, dar mai viteji. Şi cela ce astăzi pierde, mâine câştigà[6])" (**A** foaia 159[rv], **M** p. 213—214 şi **a** foaia 56[v]).

Astfel **A M a** nu lămuresc întru nimic chestiunea, **B C** însă o încurcă şi mai mult, punând în locul Vlahilor pe Unguri. **A M a** continuă povestirea, fără întrerupere, ca şi în original, **B C** însă încep a povestì lupta dintre Iracli şi Vladistrat subt un titlu deosebit care e:

„*Inceputul bătăliei lui Iraclie împărat şi cu craiul Ungurilor.*

Dar într'aceea vreme s'au ridicat craiul Ungurilor Vladistrat, cu multă oaste asupra lui Eraclie, pentru o cetate foarte frumoasă. Care fiind foarte mânios, au mers Vladistrat, craiul Ungurilor, cu oaste nenumărată şi au întins corturile oştii aproape de Athina, ca o jumătate de ceas. Şi câte ţări erau ale lui Eraclie, toate le-au călcat şi le-au lăsat tot pustii. Şi aşa a început o straşnică bătălie în toate zilele şi nici unul nu se cunoşteà biruitoriu şi bătăuş." (B f, 101[r], **C** p. 114).

Care să fi fost pricina ce l-a determinat pe autorul prelucrării **B C** să înlocuiască pe Vlahi cu Ungurii?

Fotino în al său Νέος Ἐρωτόκριτος înlocueşte Vlahia din originalul lui Cornaro prin denumirea clasică *Misiodacia*, explicându-o pe aceasta prin denumirea vulgară *Cuţovlahia*.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ, πᾶφ' ἐλπίδ' ἀκολουθεῖ,
διὰ μίαν ἐπαρχίαν, πόλεμος νὰ κηρυχθῇ.

---

1) de prin prejiur **a**
2) călăraşi şi ped. **M** *cu călărime şi pedestraşi om,* **a**
3) pedestraşi şi aşa începù (începeà **M**) *a arde oraşile şi a tăià oameni, făcând mare răzurătire (m. raz. face* **M**) *maialalilor (mahlalelor* **M**) *şi lăcuitorilor* **A M**
4) acestui ţinut **M**
5) Căci că lor. **M**
6) îl chema Vladistrat. Şi amândoi împăraţii erà puternici şi mari, însă la împărat Vladistrat era oaste mai multă, iară la împăratul de Athina, adecă Eraclii, erà oşteni mai puţini dar mai viteji **a**.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

Ἕνας Μισιοδακίας, βασιλεὺς γειτονικός,
(ταύτην καὶ Κουτζοβλαχίαν λέγουν καταχρηστικῶς).
Ἔχοντας φιλονεικίαν καὶ διχόνοιαν πολλή
μετὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων βασιλέως Ἡρακλῆ,
Στράτευμα εἶχε συνάξῃ, αἰφνιδίως ἱκανόν,
καὶ ὑπὸ τὰ τείχη ἅμα ἔφθασε τῶν Ἀθηνῶν.
Βλαδιστράτης ἐκαλεῖτο, εἰς τὸ ἄκρον ἰσχυρός,
ὅθεν ἄρχισε τὴν πόλιν νὰ στεναχωρῇ σκληρῶς.
(Fotino, vol. II, p. 199).

Ca să dăm câte o probă din toate versurile în româneşte ale Erotocritului lui Cornaro, mai citǎm încă şi traducerea acestor versuri din Fotino, făcută de Ant. Pann. Iată-o:

Intr' aceasta tot d'odată fără a nădăjdui
S-a 'ntâmplat un războiu grabnic de a se publicui,
Cu un al Misiodachii împărat învecinat,
(Acestui neam ce pe urmă Cuţovlahi nume i-a dat)
Având pentru un ţinuţ intrigi şi dispute ne'ncetat,
Cu acesta al Atenii Eraclie împărat.
Strânse oştire multă şi fără veste viind,
Sub zidurile Atenii s'aşezat nezăbovind.
Vladistrat erà anume, puternic desăvârşit,
Care începù cetatea a o strâmtorà cumplit.
(Pann Erot. IV, p. 50).[1])

Precum Fotino a înţeles supt Vlahii lui Cornaro pe Macedo-Români şi i-a numit Misiodaci sau Cuţovlahi, tot aşa se vede că şi Hristodor Ioanu din Trapezunt, traducătorul versiunii **B C**, a înţeles supt Vlahii din original pe Unguri, făcând o confuzie între amândouă denumirile[2]), sau că perlucrătorul de mai târziu al traducerii lui Hristodor Ioanu a înţeles sub Vlahi pe Românii din Ţara-românească şi, părându-i-se nepotriviţi ca asediatori ai Ate-

1) Am citat acelaşi loc din Cornaro în toate versurile lui, cu intenţiune mai pe larg, spre a servi drept probă, cum a lucrat fiecare traducător şi prelucrător al Erotocritului deosebi.

2) Denumirea de Ungro-Vlahia a Ţării-româneşti se poate să fi contribuit încă la sporirea acestei confuzii. În adevăr, în viaţa sf. Nifon Neagoe e numit şi Ighimonul PANONIEI, iar Ţara-românească MISIEA, vezi Russo El. p. 21 nota 3. În istoriografia bizantină, Ungurii au nu mai puţin de 6 denumiri diferite. Vez. J. Darkó: Die auf Ungarn bezügl. Volksnamen bei den Byzantinern, în Byz. Zeitschr. 21 (1913) p. 473—474. Vlahii nu se găsesc printre aceste denumiri, însă numele de Daci li s'a dat şi Ungurilor. Vezi Russo El. p. 22.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

nei, i-a înlocuit cu Ungurii. Aceste două posibilităţi sânt mai probabile. Oricum, un răspuns precis şi definitiv de ce au fost înlocuiţi în **B C** Vlahii cu Ungurii, nu se poate da, lipsind orice dovezi sau mărturii suficiente.

Totul ce am spus însă până acuma, tot nu ne-a lămurit încă, de ce Cornaro având nevoie de duşmani puternici, cari să aducă în mare primejdie pe împăratul Atenei Iracli, i-a găsit pe aceştia tocmai în Vlahi şi în împăratul lor Vladistrat. Cu siguranţă că Cornaro puteà să aleagă orice alt popor, fiind doară vorba de o operă literară, fără ca opera sa să sufere din cauza aceasta vreo scădere. De aceea, deşi din aducerea Vlahilor în poema sa cu greu s'ar putèà face vreo deducţie de ordin istoric, totuşi trebue să fi fost şi un oarecare motiv special, care a determinat pe autor, ca să-i aleagă tocmai pe Vlahi.

N. Politis, profesor la Universitatea din Atena, e de părerea chiar că amintirea Vlahiei ar puteà fi un indiciu istoric, şi de oare ce Ţara-românească a ajuns în anul 1391, tributară Turcilor, aceasta ar fi o dovadă că Erotocritul, sau cel puţin primul sâmbure al lui, e anterior acestei date.[1]) Cred că astfel de deducţii nu se pot face dintr'o simplă amintire a unui popor într'o operă literară. Un lucru e însă sigur, că atât Cornaro cât şi cititorii săi trebue să fi avut, fie în urma unor fapte istorice sau numai în urma unor legende, astfel de ştiri despre Vlahi, încât povestirea sa să pară oarecum verosimilă şi nu imposibilă.

De asemenea e greu de admis că autorul Erotocritului supt denumirea de Vlahi ar fi înţeles alt popor decât pe Români sau numai simplu *nomazi* şi *păstori*[2]). Am văzut că Politis crede că Cornaro s'a gândit chiar la Ţara-românească. Fotino dimpotrivă spune că Vlahii din Erotocrit sânt Macedo-românii. De aceeaşi părere e şi Xanthudidis,[3]) care adoagă însă că nu ştie de unde

1) Xanth. p. XXXIV.

2) Murnu p. 13 şi nota 1 şi p. 60.

3) „Βλαχιά. Διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐδηλοῦτο κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν ἡ Θεσσαλία καὶ μέρος τῆς πλησιοχώρου Μακεδονίας (ἀπὸ Θεσσαλονίκης καί ἐντεῦθεν) κατεχομένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῶν λεγομένων Βλάχων, „φυλῆς μυστηριώδους καὶ περιέργον“ (citat după Μίλερ-Λάμπρου Ἱστορία Φραγκοκρατίας Α 11) ὧν ἀπόγονοι θεωροῦνται οἱ σημερινοὶ Κουτσοβόλαχαι τῶν χωρῶν αὐτῶν.“ *Xanth. pag. 376—377*

Trebue să mărturisesc că nu prea pot pricepe cum în anul 1915, după cercetările lingvistice şi etnografice ce sau făcut asupra Macedo-Românilor, să se mai poată spune că Vlahii medievali sânt „o seminţie misterioasă şi curioasă“. Că mai pot fi discuţii asupra locului unde s'a ivit pentru întâia oră îm mase compacte neamul românesc, fie în stânga sau în drepta sau chiar pe amândouă malurile ale Dunării, sau asupra feluritelor emigrări ale Românilor, aceasta o credem dar că s'ar mai puteà trage la îndoială originea Vlahilor din Peninsula balcanică, aceasta nu se mai poate admite.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

şi-a luat Cornaro cunoştinţele sale asupra Vlahilor, întru cât nu s'a putut află izvorul nemijlocit al celor spuse de el, şi nu se ştie dacă în genere există acest izvor. Cred că nu există şi că totul ce se spune despre Vlahi: că ar fi avut o ceartă cu Atenienii pentru o cetate şi că din cauza aceasta au năvălit până supt zidurile Atenei şi că împărăţia lui Vladistrat s'ar fi mărginind cu împărăţia lui Iracli, sânt numai plăsmuiri poetice. Singurul adevăr istoric care rămâne, e, precum am spus, că faima despre Vlahi, fie în urma unor fapte istorice săvârşite de ei, fie în urma unor legende plăsmuite în jurul numelui lor, trebue să fi ajuns până în Creta, fiind destul de răspândită.

Să fie aceştia Vlahii din Peninsula balcanică? E drept că Românii din Tesalia au încercat în veacul al XI-lea o răscoală mpotriva împăratului din Bizanţ, supt conducerea protospatarului Niculiţa.[1]) Mai cunoscută e încă răscoala, de la sfârşitul veacului al XII-lea, a populaţiei româneşti din Balcani de sub conducerea fraţilor Petru şi Asan.[2]) Cu siguranţă însă aceste isprăvi întâmplate cu veacuri în urmă, n'au ajuns să fie populare în Creta şi cu greu să fi ştiut ceva despre ele autorul lui Erotocrit.

E drept că numele savant şi oficial *Tesalia* a fost înlocuit, din veacul al XIII-lea până după venirea Turcilor, prin Μεγάλη Βλαχία[3]) şi că chiar părţi din munţii Etoliei şi Acarnaniei au avut numele de Μικρὰ Βλαχία.[4]) Aceste vechi numiri geografice bizantine cu greu vor fi fost cunoscute cretanului Cornaro de supt stăpânirea bizantină. Şi chiar dacă le va fi ştiut, cred că nu e un motiv îndestulător, spre a-l determină, ca să introducă pe Vlahi în poema sa.

Altceva, şi anume ceva foarte bătător la ochi, nu s'a subliniat încă de nimeni. Toate porsoanele adecă din Erotocrit au nume curat greceşti. Chiar şi domnul Sclavoniei, adecă al Slavilor de sud,[5]) primeşte de la Cornaro clasicul nume grecesc de Tripolemus, singur numai împăratul Vlahilor e numit *Vladistratos*.

---

1) Murnu p. 92—106 şi 211—213.
2) Murnu p. 222—225 şi G. Murnu. Din Nichita Acominatos Honiatul, în Anal. Acad. Rom. Tom. XXVIII, Mem. Sect. Ist. p. 376.
3) Murnu. 23.
4) Murnu p. 20 nota 1.
5) Xanth. ə. 374 sub voce Σχγαβουνιά.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

In partea a doua a acestei formaţiuni hibride e grecescul στρατός dar în partea întâia e evident numele *Vlad* care derivă din paleosl. *vlasti* a domni[1]), un nume aşa de obicinuit la domnii Ţării-româneşti din veacul al 15-lea. In răstimpul de la 1364—1535 au fost în Ţara-românească nu mai puţin de 8 domni cu numele *Vlad* şi cu numele *Vladislav*[2])

Cu greu ne putem inchipuì, ca întrebuinţarea numelui *Vlad* să fie numai o întâmplare şi mai de grabă inclinăm a crede, ca şì N. Politis, că Cornaro cu Vlahii din Erotocrit, s'a gândit la Ţara-românească.

Se pune însă acuma întrebarea, când şi sub ce împrejurări să fi ajuns faima Ţării-româneşti aşa de răspândită în Grecia, încât să fi putut pătrunde până în Creta. Aceasta nu poate fi decât epoca lui Mihaiu-Viteazul Acest domn român, care în vremea lui n'a fost aşa de popular la propriul său popor,[3]) a ajuns, în viaţă fiind, foarte popular la Grecii din Peninsula balcanică. Doi Greci contiporani i-au făcut în greceşte două poeme de preamărire, dintre cari cea a lui Stavrinos a ajuns o carte populară ;[4]) iar despre autorul celeilalte poeme,, Gheorghe Palamed, se crede că a fost chiar cretan.[5])

Grecii din vremea lui Mihaiu-Viteazul şi-au legat mari nădejdi de spada Domnului român, că le va da înapoi stăpânirea asupra Constantinopolului.[6])

---

1) Vezi Fr. Miklosich, Etymol Wörterbuch der slaw. Sprachen, Viena, 1886, pag. 378 sub v. VELDI.

2) Vezi N. Iorga, Geschichte des rum. Volkes, vol. II, p. 529—530.

3) Vezi N Iorga, Soarta faimei lui Mihaiu-Viteazul, conferinţă, Bucureşti 1919, pag. 8—12.

4) „En outre, les nombreuses éditions de celui de Stavrino sont une preuve irrécusable de l'immense popularité dont Michel le Brave a joui en Grèce pendant plus de deux siècles". Legrand Bibl. vol. II, p. LXXII şi pag LXXXII, unde se citează începutul unei poezii populare greceşti despre Mihaiu-Viteazul.

5) Vezi Legrand Bibl. Vol. II pag. LXXXI şi Iorga, XVIII, vol. II, pag. 609 O. Tafrali : Poema lui Gheorghe Palamide, Bucureşti 1905, p. 2 nota 3 crede că argumentul (adecă urme de dialect cretan în poema lui Pal.) adus de Legrand pentru originea cretană a lui Palamed, în lipsa altor probe, nu este convingător.

6) Vezi Hurmuzachi, Documente, vol. XII, pag. 370, n-rul DLXII : „duce Michaele vaivoda . . . . . tota Macedonia adeoque Graecia iugum Tyranny excutiant". Apoi Cronica lui Mateiu al Mirelor, v. 2326—27 (ed. Legrand Bibl. vol. II, pag 314) :

κ'ἡμεῖς τὸ θάρρος ἔχομεν ἐις τὸν ντελῆ Μιχάλη,
νὰ τὸ ἐβγάλῃ μὲ σπαθὶ καὶ μᾶς νὰ μας τὸ δώσῃ.

Mai vezi şi Iorga, Soarta faimei lui M. V. p. 16 şi Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la Români, cu specială privire la legăturile „Alexandriei" cu Mihaiu-Viteazul, An. Acad. Rom. Tom. XXXI, Mem. Sect. 915) p. 582.

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

In sfârşit Xanthudidis a băgat de seamă asemănarea ce este între înmormântarea lui Arist din Erotocrit şi între descrierea înmormântarii lui Andreiu Báthory din poema lui Stavrinos.[1])

Dacă deci Vichenţie Cornaro, autorul Erotocritului, a introdus în poema sa pe Vlahi supt influenţa faimei ce o aveà Ţara-Românească pe timpul domniei lui Mihaiu-Viteazul, atunci am dobândit şi o dovadă pentru datarea lui Erotocrit. Prin această dovadă se confirmă datarea, propusă din motive lingvistice de Gh. Hatzidachis, adecă sau sfârşitul veacului al 16-lea sau începutul celui de al 17-lea, ceèa ce coincide cu timpul domniei lui Mihaiu-Viteazul, care a domnit de la 1593—1601. De fapt, în timpul acesta a trăit un notar al oraşului Sitia din Creta, cu numele Βιτζέντζος Κορνάρος, precum arată dosarele scrise de el în Sitia între anii 1619—1635, cari se păstrează şi acuma încă în arhivele statului veneţian.[2])

VII. Incheiere.

Recapitulând cercetările asupra Erotocritului românesc, trebuie să spunem că s'au dobândit următoarele rezultate:

1. *Erotocritul lui Cornaro* a fost introdus la Români de Grecii ce au venit în număr mare în ţările româneşti, mai ales în cursul veacului al 18-lea, şi a fost tradus în româneşte de două ori. Odată, de un Grec din Trapezunt, cu numele *Hristodor Ioanu*, cam între anii 1770 şi 1780, iar altă dată de un traducător român. Traducerea lui Hristodor Ioanu nu ni s'a păstrat în forma ei originală, ci într'o prelucrare cu localizări, probabil a lui Vasile Vârnav.

2) Ultima formă a prelucrărilor Erotocritului românesc e cartea populară *Filerot şi Antusa* care îşi ia partea principală a conţinutului din Erotocrit, compilează însă în chip vădit şi din alte cărţi populare, ca Alexandria ş. a.

Prin urmare, cărţile populare, cărora încă nu li s'a dat importanţa cuvenită, în veacul al 18-lea erau nu numai citite mult

1) *Conf. Erot. Δ v. 1941—1942 cu Stavrinos, v. 701—710; Xanth. pag. 448. 48. Cu greu însă s'ar puteà face conclusia că Cornaro a cunoscut poe4ma lui Stavrinos. Asemănările sânt mai de grabă loci communes obicinuiţi.*

(2 *Vezi Xanth pag. LXX.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)

şi copiate, ci chiar prefăcute şi compilate. Acesta e un fapt foarte interesant pentru istoria literaturii româneşti şi merită să fie urmărit la fiecare carte populară în deosebi.

3) *Noul Erotocrit* al lui Anton Pann nu e decât o traducere fidelă a lui Νέος Ἐρωτόκριτος al lui Dionisie Fotino.

4) „Νέος Ἐρωτόκριτος" al lui Dionisie Fotino e o parafrazare amplificată în limba literară neogreacească a Erotocritului lui Cornaro scris în dialectul poporal cretan. Fotino a avut înaintea ochilor textul original al lui Cornaro, iar o utilizare a manuscriselor româneşti existente n'a avut loc.

5) Cornaro când a introdus pe Vlahi în poema sa, s'a gândit la Ţara-Românească din stânga Dunării. Aceasta s'a putut întâmplà numai în epoca lui Mihaiu-Viteazul (1593 - 1601). Astfel datarea Erotocritului, propusă de Gh Hatzidakis din motive lingvistice, primeşte o nouă confirmare.

Nu pot sfârşi această mică cercetare decât cu dorinţa şi îndemnul ca scrierile populare româneşti cari stau până acuma aproape toate în manuscrise, să fie tipărite în ediţii critice bine îngrijite. Căci numai astfel, când cărţile populare vor fi studiate şi editate, se va puteà scrie şi istoria literaturii populare scrise, ceea ce nu s'a făcut până acuma decât într'o măsură neîndestulătoare de M. Gaster care a avut fericirea de a dispune de o colecţie mai mare de manuscrise.[1])

---

1) *D profesor N. Bănescu ne-a atras atenţia asupra recentei lucrări a lui H. Pernot,* **Etudes de littérature grecque moderne, 2e série: le roman crétois d' Erotocritos, André Kalvos, autobiographie d' André Laskaratos,** *Paris, Garnier, 1918. Nu mi-a fost cu putinţă a o aveà încă la timp spre a luà în băgare de seamă rezultatele lucrării lui Pernot. De asemenea nu mi-a fost cu putinţă să văd ms. cu* **Filerot şi Antusa,** *copiat în 1826 de Constantin Racoviţă, semnalat de d. N. Iorga în* **Studii şi Documente** *vol. XVI, p. 22, asupra căruia mi-a atras atenţia d. profesor S. Puşcariu după ce lucrarea a fost dată la tipar.*

BDD-A14603 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 3.91.11.30 (2024-03-29 06:36:12 UTC)